

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Architektura padesátých let raného socialismu na Pardubicku a Chrudimsku

Bakalářská práce

2021

Lukáš Brázda

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Lukáš Brázda**
Osobní číslo: **H18469**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Ochrana hmotných památek (dvouoborové)
Historie (dvouoborové)**
Téma práce: **Architektura padesátých let raného socialismu na Pardubicku a Chru-
dimsku**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Práce, věnovaná architektuře stalinistického historizujícího neoslohu, tzv. sorely, na Pardubicku a Chrudimsku bude založena na terénním průzkumu zvolených teritorií, rešerši dobového lokálního novinového tisku a dobových architektonických časopisů, zvl. Architektury ČSSR. Zpracovatel zaměří svoji pozornost jak na realizované obytné soubory, veřejné stavby a pomníkové monumenty, tak i na příležitostnou architekturu a pokusí se analyzovat jejich ideologickou rétoriku. Souhrnným cílem práce bude základní zmapování, typologické roztřídění a kritické zhodnocení architektonické sorely raného socialismu na Pardubicku a Chrudimsku v kontextu vývoje české (nejen stavební) kultury padesátých let 20. století. Stranou autora zájmu přitom nezůstane ikonografie sochařské a sgrafitové výzdoby sledovaných staveb, stejně jako prezentace oficiální architektury skrze další média. Výklad bude pojednán v širších kulturně a sociálně historických souvislostech.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- Josef Pechar, *Československá architektura: 1945-1977*. Praha 1979.
- Miroslav Masák a kol. autorů, *Česká architektura 1945- 1995*. Praha 1995.
- Radomíra Sedláková, Sorela. *Česká architektura padesátých let*. Katalog k výstavě v Národní galerii v Praze, Palác Kinských (14. dubna – 22. května 1994).
- Pavel Halík, Sorela. *Česká architektura padesátých let*. In: *Umění* 43, 1995, č. 1-2, s. 185-188.
- Alexej Kusák, *Kultura a politika v Československu 1945- 1956*, Praha 1998.
- Tereza Petišková, *Československý socialistický realismus 1948- 1958*. Praha 2002.
- Jiří Knapík, *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948- 1950*. Praha 2004.
- Kenneth Frampton, *Moderní architektura: kritické dějiny*. Praha 2004.
- Pavel Halík, *Za novou architekturu*. Praha 2005.
- Rostislav Švácha – Marie Platovská (eds.), *Dějiny českého výtvarného umění V., 1939-1958*. Praha 2005.
- Radomíra Sedláková – Pavel Frič, *20. století české architektury*. Praha 2006.
- Zdeněk Lukeš – Pavel Panoch – Štěpán Bartoš, *Kaleidoskop toarů: století moderní architektury v Pardubickém kraji*. Pardubice 2006.
- Kateřina Dejmalová, *Český svět: kulisy let 1948- 1989*. Praha 2008.
- Francesco Augusto RAZETTO, *Socialistický realismus Československo 1948- 1989*. Praha 2008.
- Lubomír Zeman, *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Ostrava 2008.
- Alessandro Catalano, *Rudá záře nad literaturou: Česká literatura mezi socialismem*. Host 2010.
- Martin Franc – Jiří Knapík a kol., *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 -1967*. Praha 2011.
- Rostislav Švácha (ed.), *Naprej! Česká sportovní architektura 1967- 2012*. Praha 2012.
- Dita Dvořáková, *Ladislav Žák*. Arbor vitae 2013.
- Michal Kohout – Rostislav Švácha (eds.), *Česká republika- moderní architektura/ Čechy*. Praha 2014.
- Elman Kimberly Zarecor, *Utváření socialistické modernity*. Praha 2015.
- Veronika Skalecká, *Pardubice v období normalizace: politika, kultura a média od srpna 1968 do listopadu 1989*. Červený Kostelec 2016.
- Dita Dvořáková a kol., *Architektura v přerodu: 1945- 1948, 1989- 1992*. Praha 2019.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. března 2020

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. března 2021

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

vedoucí katedry

Prohlašuji:

Práci s názvem Architektura padesátých let raného socialismu na Pardubicku a Chrudimsku jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnici Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 29. 3. 2021

Lukáš Brázda v. r.

Rád bych poděkoval vedoucímu práce doc. Mgr. Pavlu Panochovi, Ph.D., za vstřícný přístup a cenné rady při zpracovávání bakalářské práce.

ANOTACE

Práce se zabývá architekturou socialistického realismu v Československu se zaměřením na Pardubicko a Chrudimsko. Součástí práce je rozdělení staveb do typů podle jejich účelu. Podle vytvořené typologie jsou vybrány a hodnoceny některé konkrétní realizace objektů na Pardubicku a Chrudimsku.

KLÍČOVÁ SLOVA

architektura 50. let 20. století, socialistický realismus, Pardubicko, Chrudimsko, sídliště Dukla, Památník Ležáky

TITLE

The Architecture of the Fifties of Early Socialism in the Pardubice's and Chrudim's Regions

ANNOTATION

The bachelor thesis deals with the architecture of socialist realism in Czechoslovakia with a focus on the districts of Pardubice and Chrudim. The thesis includes the classification of buildings into types according to their purpose. In compliance with the defined typology, some particular realizations of buildings in the districts of Pardubice and Chrudim have been selected and assessed.

KEYWORDS

architecture of the 1950s, social realism, Pardubice district, Chrudim district, Dukla housing estate, Ležáky Memorial

OBSAH

SEZNAM ILUSTRACÍ	9
SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK.....	11
ÚVOD.....	12
1 SOCIALISTICKÝ REALISMUS	14
1.1 Stalinovy mrakodrapy - příklad sovětské socialistické architektury.....	16
1.1.1 Lomonosova univerzita.....	17
1.1.2 Dům na Kotelničském nábřeží	18
1.1.3 Hotel Ukrajina.....	18
1.1.4 Budova Ministerstva zahraničních věcí	19
1.1.5 Dům na Kudrinském náměstí.....	19
1.1.6 Administrativní budova u stanice metra Krasnyje Vorota	20
1.1.7 Hotel Leningradskaya	21
1.2 „Rudá Vídeň“	22
2 SOCIALISTICKÝ REALISMUS V ČESKOSLOVENSKU	24
2.1 Příklady československé socialistické výstavby	25
2.1.1 Město Havířov.....	26
2.1.2 Ostrava-Poruba.....	27
2.1.3 Kladno-Rozdělov	29
2.1.4 Ostrov-Nový Ostrov.....	32
2.1.5 Plzeň-Slovany	34
2.2 Typologie staveb socialistického realismu.....	35
3 SORELA NA PARDUBICKU	37
3.1 Historické souvislosti výstavby v Pardubicích.....	37
3.2 Sídliště Pardubice-Dukla.....	38
3.2.1 Proudová výstavba	41
3.2.2 Hodnocení výstavby sídliště Dukla v roce 1958	43
3.2.3 Výzdoba domů na Dukle.....	45
3.2.4 Popis vybraných obytných domů	47
3.3 Sídliště Pardubice-Višňovka	55
3.3.1 Výzdoba domů na Višňovce	56
3.4 Sídliště Pardubice-Tesla.....	57

3.5	Sídliště Chvaletice-Telčice.....	59
3.6	Pomník obětem 2. světové války v Pardubicích	60
4	SORELA NA CHRUDIMSKU.....	62
4.1	Chrudimská sídliště.....	62
4.2	Památník Rudé armády	63
4.3	Památník Ležáky	63
4.3.1	Návrh památníku od Ladislava Žáka	64
4.3.2	Realizace Památníku Ležáky	69
5	ZÁVĚR	73
6	RÉSUMÉ	77
7	POUŽITÁ LITERATURA.....	79
8	PŘÍLOHY	87

SEZNAM ILUSTRACÍ

Obrázek 1	Moskva, Lomonosova univerzita (MGU).....	17
Obrázek 2	Moskva, dům na Kotelničeském nábřeží.....	18
Obrázek 3	Moskva, dům na Kudrinském náměstí.....	20
Obrázek 4	Moskva, hotel Leningradskaya.....	21
Obrázek 5	Vídeň, komplex Karl-Marx-Hof.....	23
Obrázek 6	Vídeň, současná podoba komplexu Karl-Marx-Hof.....	23
Obrázek 7	Ostrava-Poruba, Hlavní třída.....	27
Obrázek 8	Ostrava-Poruba, domy tzv. Věžičky.....	28
Obrázek 9	Ostrava-Poruba, domy U Oblouku.....	29
Obrázek 10	Ostrava-Poruba, Oblouk.....	29
Obrázek 11	Kladno-Rozdělou, Rozdělouské věžáky v roce 1957.....	30
Obrázek 12	Autor Rozdělouských věžáků Josef Havlíček.....	31
Obrázek 13	Kladno-Rozdělou, domovní znamení zobrazující psa.....	32
Obrázek 14	Pardubice-Dukla, plán sídliště.....	39
Obrázek 15	Pardubice-Dukla, průběh výstavby sídliště.....	41
Obrázek 16	Pardubice-Dukla, obchody v parteru domů.....	44
Obrázek 17	Pardubice-Dukla, prodejna domácích potřeb, porcelánu.....	44
Obrázek 18	Pardubice-Dukla, garáže.....	45
Obrázek 19	Pardubice-Dukla, příklad sgrafitové výzdoby.....	46
Obrázek 20	Pardubice-Dukla, příklad reliéfu s přírodním motivem.....	46
Obrázek 21	Pardubice-Dukla, mapa sídliště.....	47
Obrázek 22	Pardubice-Dukla, sgrafito s motivem kytice.....	48
Obrázek 23	Pardubice-Dukla, rostlinné a zvířecí motivy sgrafita.....	48
Obrázek 24	Pardubice-Dukla, keramické reliéfy různých tvarů a motivů.....	49
Obrázek 25	Pardubice-Dukla, figurální a rostlinné motivy sgrafita.....	50
Obrázek 26	Pardubice-Dukla, sgrafito se symboly řemesel.....	51
Obrázek 27	Pardubice-Dukla, rostlinný motiv v podobě kytice.....	51
Obrázek 28	Pardubice-Dukla, sgrafito s býčí hlavou.....	52
Obrázek 29	Pardubice-Dukla, tankisté Rudé armády.....	52
Obrázek 30	Pardubice-Dukla, tanečníci oslavující konec války.....	53

Obrázek 31 Pardubice-Dukla, žena s dítětem vítá rudoarmějce.....	53
Obrázek 32 Pardubice-Dukla, sgrafito s motivem státních vlajek	54
Obrázek 33 Pardubice-Dukla, reliéf s rostlinným motivem	54
Obrázek 34 Pardubice-Višňovka, vizualizace projektu sídliště	55
Obrázek 35 Pardubice-Višňovka, reliéf s dětmi hrající si na slepou bábu	57
Obrázek 36 Pardubice-Višňovka, sgrafita s rostlinným motivem lučních květin	57
Obrázek 37 Pardubice-Tesla, dům č. p. 1275	58
Obrázek 38 Pardubice-Tesla, detail výzdoby	59
Obrázek 39 Chvaletice-Telčice, výstavba sídliště	60
Obrázek 40 Chvaletice-Telčice, kulturní dům.....	60
Obrázek 41 Ležáky, návrh mozaikové malby „nanebevzetí mučedníků“	65
Obrázek 42 Ležáky, Žákův návrh pomníku Švandova mlýna z roku 1947	66
Obrázek 43 Ležáky, Žákův návrh tzv. hrobodomů z roku 1946	66
Obrázek 44 Ležáky, podélné pomníky tzv. hrobodomy.....	67
Obrázek 45 Ležáky, sádrový model sousoší od Karla Dvořáka.....	68
Obrázek 46 Ležáky, Žákův návrh tribuny pro pietní setkání	68
Obrázek 47 Ležáky, návrh „náhrobku bojovníků“	71
Obrázek 48 Ležáky, pylon s nápisem popisující ležáckou tragédii.....	72

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK

ČR	Česká republika
ČSR	Československá republika
KGB	Komitet gosudarstvenoj bezopasnosti (Výbor státní bezpečnosti)
KSČ	Komunistická strana Československa
MGU	Moskovskij gosudarstvennyj universitet (Moskevská státní univerzita)
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
ÚV KSSS	Ústřední výbor Komunistické stany Sovětského svazu

ÚVOD

Architekturu je možné považovat za svébytný druh umění. Na rozdíl od jiných typů umění lze u architektury sledovat nejen uměleckou hodnotu, ale také její praktické využití. Obě tyto složky jsou stejně důležité. U architektury je podstatný nejen vzhled a koncepce budovy, vnější výzdoba, ale také vnitřní architektonické řešení stavby a její funkčnost. Mimo jiné na základě těchto kritérií se rozhoduje, zda bude objekt památkově chráněn.

V dnešní době se památková ochrana týká nejen historické architektury vzniklé v obdobích předešlých uměleckých slohů, jako je gotika, renesance, baroko, ale také moderní architektury 20. století. Památkově chráněny už jsou nejen architektonicky hodnotné stavby z první poloviny 20. století, ale také poválečná architektura. Architektura vzniklá po roce 1945 je dnes širší veřejností stále nedocenená a pro ni nezajímavá. Tento převážně negativní postoj vyplývá částečně z toho, že lidé si architekturu vzniklou za socialismu spojují s totalitním režimem. Odborníci ale naopak tuto architekturu vnímají jako součást našich moderních dějin. Svoji pozornost proto zaměřují i na stavby spojené s komunistickým režimem, které byly po sametové revoluci zavrženy a opomíjeny.

Tato bakalářská práce je zaměřena na socialistický realismus, umělecký směr typický pro období raného socialismu z přelomu 40. a 50. let 20. století. Podrobněji se bude zabývat stavbami postavenými v tomto stylu na Pardubicku a Chrudimsku. Cílem práce je zmapování, typologické roztřídění a kritické zhodnocení architektury 50. let na Pardubicku a Chrudimsku. Bude posouzena i potřeba památkové péče a ochrany těchto objektů.

V první kapitole práce budou popsány souvislosti vzniku socialistického realismu v SSSR, uvedeny budou také příklady nejvýznamnějších staveb. Pro ostatní socialistické země se stala monumentalita sovětské architektury ideálním vzorem pro jejich vlastní výstavbu. Prvky objevující se v sovětské architektuře byly často převzaty a ve větší či menší míře použity na budovách, sochách i památnících postavených v duchu socialistického realismu v dalších zemích východního bloku.

Druhá kapitola bude zaměřena na socialistický realismus v Československu. V úvodu této kapitoly budou na pozadí politických událostí vysvětleny okolnosti, které vedly v poválečném Československu k nástupu tzv. sověly. Také v této kapitole budou krátce popsány nejznámější příklady socialistické výstavby ve 40. a 50. letech u nás. Součástí kapitoly bude i rozčlenění staveb do typů podle jejich účelu. Pro stanovené typy budou v následujících kapitolách popsány konkrétní realizace objektů na Pardubicku a Chrudimsku.

Klíčovými částmi práce jsou třetí a čtvrtá kapitola. Třetí kapitola bude pojednávat o konkrétních souborech staveb a dalších dílech socialistického realismu na Pardubicku. Nejvýznamnějším stavebním celkem realizovaným v Pardubicích je sídliště Dukla, které v době svého vzniku bylo dáváno ostatním za vzor pro použitou pokrokovou proudovou metodu výstavby. Ta bude v této části práce podrobněji popsána. Dalšími sídlišti, na která se práce zaměří, bude sídliště Višňovka v Pardubicích a hornické sídliště ve Chvaleticích. Důvod vzniku chvaletického sídliště byl obdobný jako u Havířova, kdy kvůli těžbě vzniklo celé nové město, ale v mnohem menším měřítku. V kapitole bude také zmíněn Pomník obětem 2. světové války, který se nachází v centru Pardubic. Bude zde také detailněji zpracována ikonografie objektů.

Ve čtvrté kapitole bude zanalyzována situace na Chrudimsku. Kromě menších sídlištních celků a Památníku Rudé armády v Chrudimi je zde sorela zastoupena především realizací Památníku Ležáky. Tato realizace se vymyká svým neobvyklým architektonickým řešením, ve své době naprosto odlišným.

Při zpracování práce bude proveden terénní průzkum vybraných oblastí, rešerše pramenů zastoupených dobovým tiskem a analýza zdrojů.

1 SOCIALISTICKÝ REALISMUS

Socialistický realismus je umělecký směr, který vznikl ve 30. letech 20. století v Sovětském svazu (SSSR). Podle Lubomíra Zemana byl socialistický realismus v roce 1932 schválen Ústředním výborem Komunistické strany SSSR jako oficiální jednotná směrnice nejprve jen pro literaturu, výtvarné umění a hudbu. Do architektury tento směr pronikl až později (po 2. světové válce).¹

V časopise *Architektura ČSR* z roku 1950 v článku „*Bydlení za kapitalismu a při výstavbě socialismu*“, jehož autorem je Jaroslav Šíma, byl prezentován názor J. V. Stalina na bytovou výstavbu určenou pro dělnickou třídu. Podle Stalina jsou dělníci ve velkoměstech kapitalistických zemí vytlačováni na periferie do chudinských čtvrtí, kde bydlí v nedůstojných podmínkách. Stalin tento typ bydlení označuje jako „*brlohy*“. V Sovětském svazu si naopak dělnické třídy velice váží. Podle Stalina je zde pro dělnictvo zajištěno kvalitní bydlení ve světlých a krásných nově postavených dělnických čtvrtích.²

Zeman ve své knize uvádí, že socialistický realismus v architektuře, který je také označován jako stalinský empír či klasicismus, se inspiroval hned několika uměleckými směry převážně klasicizujících forem. K těmto směrům, které navazovaly na předchozí ruské stavitelství, patří francouzská klasicistní a empírová architektura, starý ruský barok a art deco. Z nich si socialistický realismus převzal především monumentalitu a členění fasád. Podle Zemana se inspirací pro socialistický realismus staly i neoklasicistní prvky americké historizující (tradicionalistické) architektury, konkrétně americké renesance. Nejčastěji použitým prvkem, který byl přejat z americké renesance, je stupňovitá forma mrakodrapů (např. monumentální věžovité stavby v Moskvě - Lomonosova univerzita).³ Dalšími neoklasicistními prvky, které byly pravděpodobně převzaty z americké renesance, jsou překrývané fasády a přímé linie ulic (urbanistická osa).⁴

¹ ZEMAN, Lubomír. *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008.

² ŠÍMA, Jaroslav. *Bydlení za kapitalismu a při výstavbě socialismu*. *Architektura ČSR*. Praha: Klub Architektů, 1950, roč. 9, č. 5-6, s. 114.

³ ZEMAN, Lubomír. *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008.

⁴ HOPKINS, Owen. *Architektonické slohy: obrazový průvodce*. Praha: Grada Publishing, 2017. str. 132-135.

Americká renesance je historizující směr vzniklý ve 2. polovině 19. století.⁵ Tento směr vychází z francouzského stylu (hnutí) Beaux-Arts.⁶ Americká renesance se stejně jako ostatní historizující směry navrácí k předchozím uměleckým stylům. Spojené státy se v té době považovaly za novodobého dědice antiky a renesanční kultury, proto se v tomto architektonickém slohu objevují prvky renesance a antiky.⁷ Architektura americké renesance se výrazně prosadila v roce 1893 během pořádání Světové výstavy v Chicagu, která bývá také označována jako Světová kolumbovská výstava.⁸ Na výstavě se objevily honosné pavilony omítnuté bílým štukem. Z toho důvodu se výstavišti přezdívalo „White City“ tedy „Bílé město“⁹ či „Město bílých paláců“¹⁰. Pavilony, které se na světové výstavě objevily, se staly inspirací pro další projekty zkrášlení a obnovy měst. Příkladem může být vytvoření monumentálního centra Washingtonu nebo stavba neoklasicistní budovy Muzea přírodní historie na začátku 20. století. V duchu americké renesance vznikl také Jeffersonův památník, jehož předlohou byl římský Pantheon.¹¹

Hlavními důvody použití všech těchto zmíněných uměleckých stylů v socialistickém realismu byla snaha po zdůraznění monumentality a vyjádření moci vládnoucí komunistické strany. Ta využila architekturu k propagandě své komunistické ideologie. Modernu a její směry, od kterých se výrazně odklonila, považovala za nežádoucí a zakázala je. Socialistický realismus silně ovlivňoval vývoj architektury nejen v Sovětském svazu, ale v celém východním bloku přibližně do poloviny 50. let 20. století.¹²

Architektura socialistického realismu v sobě zahrnuje dvě složky - urbanistickou a ideově-dekorativní. Nositelem idejí mají být průčelí domů, na kterých se objevuje bohatá malířská a sochařská výzdoba. Výzdoba se vyskytuje také na ozdobných vlysových pásech, u obytných domů i na keramických medailonech na vchody. Tyto ozdobné prvky se také nazývají „kompoziční skvrny“. Ty se objevují v podobě různých sgrafit, reliéfů a plastik. Architekti a výtvarníci museli ve svých dílech vyjádřit komunistickou ideologii

⁵ ZEMAN, Lubomír. *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008.

⁶ HOPKINS, Owen. *Architektonické slohy: obrazový průvodce*. Praha: Grada Publishing, 2017. str. 132-135.

⁷ AMERICKÝ GLOSÁŘ. Americká renesance. In: *Blogger* [online]. 2017-01-08 [cit. 2021-12-08]. Dostupné z: <http://americkyglosar.blogspot.com/2017/01/americka-renesance.html>

⁸ ZEMAN, Lubomír. *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008.

⁹ AMERICKÝ GLOSÁŘ. Americká renesance. In: *Blogger* [online]. 2017-01-08 [cit. 2021-12-08]. Dostupné z: <http://americkyglosar.blogspot.com/2017/01/americka-renesance.html>

¹⁰ HOPKINS, Owen. *Architektonické slohy: obrazový průvodce*. Praha: Grada Publishing, 2017. str. 132-135.

¹¹ AMERICKÝ GLOSÁŘ. Americká renesance. In: *Blogger* [online]. 2017-01-08 [cit. 2021-12-08]. Dostupné z: <http://americkyglosar.blogspot.com/2017/01/americka-renesance.html>

¹² ZEMAN, Lubomír. *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008.

prostřednictvím různých dělnických a rolnických motivů jako jsou např. srpy, kladiva, palcáty atd.¹³

Pro stavby socialistického realismu je dále charakteristická sériová stavební technologie a typizace. Stavba domu měla být pojata stejným způsobem jako sériová výroba v továrnách. Tento způsob se uplatňoval především u tzv. proudové výstavby sídlišť, která byla novou, ve stavebnictví dosud nepoužívanou metodou. Domy byly stavěny z typizovaných částí. Uvažovalo se také o sériové výrobě reliéfů a dalších ozdobných prvků, které byly určeny na průčelí domů. Tato myšlenka ale nebyla nikdy realizována.¹⁴

Úpadek socialistického realismu přichází krátce po smrti J. V. Stalina. Na konci roku 1954 se v Moskvě konal sjezd stavbařů, na kterém vystoupil první tajemník Ústředního výboru Komunistické strany sovětského svazu (ÚV KSSS) Nikita Chruščov s tvrdou kritikou Stalinova kultu osobnosti. Kromě toho se ohradil proti socialistickému realismu. Zkritizoval především jeho přílišnou zdobnost, kterou považoval za mrhání pracovními silami a materiálem. Po této kritice se postupně začalo stavět ve stylu umírněného socialistického realismu bez přehnané výzdoby.¹⁵

1.1 Stalinovy mrakodrapy - příklad sovětské socialistické architektury

Nejvýznamnějším a nejzajímavějším příkladem socialistického realismu jsou Stalinovy mrakodrapy (také označované jako Sedm sester). Jde o skupinu sedmi výškových stupňovitých budov nacházející se v centru hlavního města dnešního Ruska, v Moskvě. Tyto mrakodrapy byly stavěny po druhé světové válce ve 40. a 50. letech 20. století. Podle původního Stalinova přání se mělo vystavět osm vícepodlažních budov. Budovy měly obklopovat nikdy nedokončený Palác sovětů.¹⁶ Stavby měly být součástí monstrózní rekonstrukce a přestavby Moskvy, jejímž hlavním cílem bylo vyjádření Stalinovy moci. Přestavba hlavního města mimo jiné zahrnovala výstavbu úplně nových městských čtvrtí v oblasti Leninských hor.¹⁷ Předložený návrh stavby byl schválen radou ministrů SSSR 13. ledna 1947. Osmý mrakodrap administrativní budovy, který podle dochovaných plánů měl

¹³ *Dějiny českého výtvarného umění*. Praha: Academia. sv. 5, s. 324.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ ZEMAN, Lubomír. *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008.

¹⁶ MOZGALEV, Konstantin. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-10-29]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/>

¹⁷ ADLA, Zdeněk. Pohled na Moskvu. *Rudé právo*. 1953, roč. 4, č. 19, s. 4

být nejvyšší a měl stát u Rudého náměstí, se po Stalinově smrti už nikdy nedostavěl. Hlavním důvodem byl nedostatek finančních prostředků a materiálu, především kovů.¹⁸

Všechny vybudované mrakodrapy byly postaveny ve stylu sovětského monumentálního klasicismu či neoklasicismu označovaného také jako stalinský empír. Tyto budovy jsou považovány za vrchol sovětské architektury stalinského období. Architektura zde vzniklá převzala prvky a motivy výše zmíněných uměleckých směrů a zkombinovala je se sovětskými symboly.¹⁹

1.1.1 Lomonosova univerzita

Nejvyšším dokončeným Stalinovým mrakodrapem je hlavní budova Moskevské státní univerzity M. V. Lomonosova (MGU), která se nachází na Vrabčích horách. Budova se tyčí do výšky 240 metrů a má 36 podlaží. Byla navržena skupinou architektů v letech 1949 až 1955. Skupinu architektů vedl Lev V. Rudněv, který byl také autorem původního návrhu Domu sovětů ve Voroněži. Stejně jako všechny ostatní mrakodrapy, tak i hlavní budova MGU má dvě funkce, a to administrativní a obytnou. V hlavní budově univerzity sídlí čtyři fakulty a rektorát. Samozřejmě jsou součástí i posluchárny, knihovny, laboratoře a jídelny. Univerzitní budova je také vybavena sportovním areálem, kinem, muzeem a palácem kultury.²⁰

Obrázek 1 Moskva, Lomonosova univerzita (MGU)

¹⁸ MOZGALEV, Konstantin. Vos' maja vysotka. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-10-31]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/8.htm>

¹⁹ MOZGALEV, Konstantin. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-10-29]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/>

²⁰ MOZGALEV, Konstantin. Zdanie MGU na Vorob'evych gorach 1949-1955. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-02]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/mgu.htm>

1.1.2 Dům na Kotelničeském nábřeží

Dalším mrakodrapem je obytný dům na Kotelničeském nábřeží. Jeho autory jsou architekti Dmitrij N. Čečulin, Andrej K. Rostkovskij a inženýr L. M. Gochman. Budova byla stavěna ve dvou fázích, a to v předválečném období v letech 1938-1940 a po válce mezi lety 1948-1952. Je vysoká 176 metrů a má 25 pater. V budově se nachází 700 bytů včetně rodného bytu ruské baletky G. S. Ulanové, obchody, pošta, ateliér a kino Illusion. Stěny vstupní haly jsou pokryty mramorem, podlahy jsou z leštěné žuly a mramorových desek. Na stavbu domu dohlížel sovětský politik, maršál Rudé armády a náčelník Výboru státní bezpečnosti (KGB) Lavrentij Pavlovič Berija.²¹

Obrázek 2 Moskva, dům na Kotelničeském nábřeží

1.1.3 Hotel Ukrajina

Další ze Sedmi sester je hotel Ukrajina (dříve hotel Moskva). Mrakodrap byl postaven mezi lety 1950-1955. Autory návrhu budovy jsou architekti Arkadij G. Mordvinov, Vjačeslav K. Oltarževskij, V. G. Kališa, a inženýr P. A. Krasilnikov. Hotel Ukrajina je vysoký 170 metrů a má 29 podlaží. Postranní křídla budovy plní obytnou funkci, nachází se zde 254 bytů. V samotné věži mrakodrapu se nalézá přes tisíc hotelových pokojů. Vstupní hala hotelu je zajímavě vyzdobena. Střed haly je obložen světlým mramorem a korunován kulatou plaketou, která znázorňuje oslavu státního svátku na Ukrajině. Zajímavá je také kombinace masivního sochařského dekoru s motivy na fasádách. Střídají se zde klasicistní pyramidové

²¹ MOZGALEV, Konstantin. Žiloe zdanie na Kotel'ničeskoj naberežnoj 1948-1952. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-03]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/kotel.htm>

obelisky, nacházející se na konci pater, s ozdobnými atikami, zobrazujícími pěticípé hvězdy a vázy s pšeničnými snopy. Interiéry hotelu si zachovaly mnoho prvků původního designu, např. nábytek, svítidla, dveře, sádrové ozdoby atd. Monumentálně působí především jeho centrální výšková část s věží. Budova hotelu je zároveň posledním Stalinovým mrakodrapem, který se stihl dokončit.²²

1.1.4 Budova Ministerstva zahraničních věcí

Nejdůležitějším mrakodrapem ze Sedmi sester je administrativní budova, která se nachází na Smolensko-Senném náměstí. Ta se stala rezidencí Ministerstva zahraničních věcí. Kromě toho zde sídlila další dvě ministerstva, a to Ministerstvo zahraničních obchodních vztahů a Ministerstvo obchodu. Mrakodrap byl postaven v letech 1948-1953. Architekty byli profesor Vladimír G. Gelfreijch, Michail A. Minkus a inženýr G. M. Limanovskij. Objekt má 26 pater a je vysoký 172 metrů. V mrakodrapu se nachází kolem dvou tisíc pracovních a servisních místností, obrovský jednací sál s 500 místy a vstupní hala. Stěny sálu jsou z umělého mramoru, který byl použit při výzdobě ve všech místnostech. Nábytek a dekorace sálu jsou vyrobeny z břízy, na dřevěné části interiéru bylo kromě břízy použito také leštěné ořechové dřevo. Stěny vstupní haly jsou obloženy světlým mramorem, podlaha haly je z leštěné černé žuly. Vstupní hala je vyzdobena mozaikovými okny. Fasáda budovy je obložena světlými keramickými bloky. Nejzajímavějším prvkem na fasádě je velký znak SSSR o ploše 144 m², který byl vyroben z železobetonu. Znak je umístěn ve výšce 114 metrů nad zemí. Podle původního plánu měla být věž tohoto mrakodrapu obdélníková a bez špice. Na příkaz Stalina byla ale přeměněna na stanovou věž se špicí. Tato stavba je zároveň také jediným mrakodrapem, který na špičce věže nemá umístěnou pěticípou hvězdu.²³

1.1.5 Dům na Kudrinském náměstí

Dalším Stalinovým mrakodrapem je obytný vícepatrový dům na Kudrinském náměstí (dříve náměstí Povstání). Dům byl postaven v letech 1950 až 1954 podle projektu architektů Michaila V. Posochina, Ašota A. Mndojanca a inženýra M. N. Vochomského. Dům je složen z hlavní části s věží a postranních křídel. Centrální část dosahuje výšky 156 metrů. Věž se špicí, na které je připevněna sovětská pěticípá hvězda, je vysoká 30 metrů. Hlavní část s věží má 22 podlaží a postranní křídla mají 18 podlaží. Celkem je v domě 452 bytů. Dům je vyzdoben alegorickými plastikami a reliéfy, jejichž autory jsou sochaři N. B. Nikogosyan,

²² MOZGALEV, Konstantin. Gostinica „Ukraina“ 1950-1955. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-08]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/ukraina.htm>

²³ MOZGALEV, Konstantin. Zdanie Ministerstva inostrannyh del 1948-1953. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-08]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/mid.htm>

M. K. Anikushin a M. F. Baburin. Fasáda budovy je členěna pilastry, které zdůrazňují vertikální budovy. V přízemí se původně nacházely obchody s potravinami a kino Plamja s 600 místy. V suterénu byly garáže. Dnes je v přízemí bowlingový klub. Sklepní prostory lze využít jako protiletectký kryt.²⁴

Obrázek 3 Moskva, dům na Kudrinském náměstí

1.1.6 Administrativní budova u stanice metra Krasnyje Vorota

Předposledním mrakodrapem z tzv. Sedmi sester je administrativní a obytná budova, která stojí u stanice metra Krasnyje Vorota (v překladu Červená brána). Byla postavena v letech 1948 až 1953 podle projektu architektů Alexeje N. Duškina, Borise S. Mezenceva a inženýra V. M. Abramova. Právě po Duškinovi je mrakodrap pojmenován. Skládá se z hlavní části s věží a dvou postranních obytných křídel. Hlavní část má 24 pater. Počet pater u bočních křídel se pohybuje od jedenácti do patnácti. Věž mrakodrapu je ukončena špicí s pěticípou hvězdou. V celé budově je kolem 270 bytů. V éře Sovětského svazu sloužila hlavní část mrakodrapu jako sídlo Ministerstva dopravy a výstavby. Ve dvoře se nachází restaurace, v levém křídle mateřská školka. V pravém křídle je jeden ze vstupů do stanice metra a obchody. Architektonická výzdoba čerpá z ruského baroka. U tohoto mrakodrapu je nejvíce patrná stupňovitá forma převzatá z americké renesance.²⁵

²⁴ MOZGALEV, Konstantin. Žiloe zdanie na Kudrinskoj ploščadi 1950-1954. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-10]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/plvost.htm>

²⁵ MOZGALEV, Konstantin. Administrativno-žiloe zdanie na ul. Krasnych vorot 1948-1953. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-11]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/krvorot.htm>

1.1.7 Hotel Leningradskaya

Posledním a zároveň nejnižším ze Stalinových mrakodrapů je hotel Leningradskaya, který stojí na Komsomolském náměstí. Hotel s věží je vysoký pouhých 136 metrů a má 25 pater. Samotná věž je obdélníkového tvaru a má 13 podlaží. Mrakodrap byl postaven mezi lety 1949 až 1954. Architekty byli Leonid M. Poljakov a Alexandr B. Boreckij, stavbyvedoucím inženýr J. V. Mjatljuk. Hotel má 345 pokojů. Budova hotelu je na rozdíl od ostatních Sedmi sester stylizována do podoby tzv. „Naryshkinova“ baroka, které je pojmenováno po ruském šlechtici Kirillu Naryshkinovi. Tento styl, také označovaný jako moskevské baroko, se projevuje především u výzdoby interiéru. Příkladem je moskevský erb v přední hale, který zobrazuje svatého Jiřího Vítězného. Dále se v hale nachází dekorativní mříž kopírující ornament kremelské „zlaté mřížky“ a lustry připomínající lustry církevní. Zajímavá je výzdoba fasád, která se od ostatních výškových vícepatrových budov liší svojí různobarevností. Kromě bílých keramických desek byla totiž také použita červená glazovaná keramika napodobující cihlu. Tímto typem keramiky jsou obloženy některé plochy stěn. Žebra a znak osmihranné věže, rozety mezi pylony a koule na obeliscích jsou dokonce pokryty zlatem.²⁶

Obrázek 4 Moskva, hotel Leningradskaya

²⁶ MOZGALEV, Konstantin. Gostinica „Leningradskaja 1943-1953. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-11]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/lenin.htm>

1.2 „Rudá Vídeň“

Jedním z inspiračních zdrojů pro stavby socialistického realismu v poválečném Československu byla tzv. „Rudá Vídeň“. Jedná se o významný a specifický příklad sociální výstavby mimo území Sovětského svazu. Označení „Rudá Vídeň“ (německy Rotes Wien) vzniklo krátce po první světové válce a týká se poválečné architektury a jejích staveb. Toto označení je spojováno s obdobím vlády sociálních demokratů ve Vídni mezi lety 1918 až 1932. Ti v hlavním městě Rakouska zavedli sociální program, který úzce souvisel s rozpadem Rakouska-Uherska po první světové válce. V době po rozpadu monarchie a vzniku nového samostatného státu se země ocitla v hluboké finanční a hospodářské krizi, potýkala se s inflací a měla značné sociální problémy. K nim patřil mimo jiné návrat válečných invalidů, příchod velkého počtu dělníků, nedostatek práce, zvýšený počet obyvatel Vídně, a to až o dva milióny, či nárůst počtu lidí potýkajících se s chudobou a s tím související nedostatek bytů pro chudé. Šířila se španělská chřipka a další nemoci. Právě sociální program a především jeho sociální bytová politika měla pomoci s řešením uvedených problémů.²⁷

V rámci sociální bytové politiky se začalo s výstavbou tzv. hofů, které byly součástí zástavby všech vídeňských čtvrtí. Šlo o rozsáhlé architektonicky a stavebně kvalitní komplexy obytných domů, ve kterých se nacházely malé nízkorozpočtové byty. Během let 1919 až 1934 bylo vybudováno celkem 65 tisíc těchto bytů. Součástí obytných souborů byly i různé služby a zařízení, ke kterým patřily např. mateřské školy, prádelny, jídelny, knihovny nebo ordinace lékařů. Sociální bytovou politiku a s ní i výstavbu obytných komplexů ukončil až pokus, byť neúspěšný, o nacistický převrat v roce 1934. V průběhu 2. světové války došlo ke zničení téměř dvaceti procent tehdejší obytné zástavby Vídně. Po válce byl sociální bytový program opět obnoven. Přestože bylo postaveno značné množství bytových jednotek, nevykazovala už nová zástavba takovou kvalitu jako před válkou.²⁸

Nejnámějším příkladem, největším z tzv. hofů a také symbolem této sociální výstavby a celého období vlády sociálních demokratů ve Vídni se stal soubor Karl-Marx-Hof, pojmenovaný podle Karla Marxe. Autorem obytného komplexu, který byl postaven v letech 1927 až 1930, byl rakouský architekt a urbanista Karl Ehn. Komplex Karl-Marx-Hof, který vyrostl v 19. vídeňském okrsku v Heiligenstadtu, má 1,2 kilometrů na délku a je tvořen jednou souvislou budovou. Budova je rozčleněna na pět bloků a obklopena čtyřmi rozsáhlými vnitřními dvory, které byly parkově upraveny. V komplexu se celkem nacházelo 1350 bytů

²⁷ LUKÉŠ, Zdeněk. Karl-Marx-Hof, jeden ze symbolů takzvané rudé Vídně. *Lidovky.cz* [online]. 2016-07-20 [cit. 2020-12-11]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/relax/design/karl-marx-hof-jeden-ze-symbolu-takzvané-rude-vidne.A160711_152118_ln-bydleni_toh

²⁸ Tamtéž.

určených pro pět tisíc obyvatel. Všechny byty byly vybaveny sociálním zařízením, koupelny ale byly společné. V budově byla umístěna řada služeb pro veřejnost - dvě mateřské školy, prádelny, dětský domov, knihovna, kavárna. Také zde bylo přes 20 obchodů.²⁹

Obrázek 5 Vídeň, komplex Karl-Marx-Hof

V únoru 1934, kdy zde bylo útočiště povstalců stojících za pokusem o státní převrat, byla budova značně poškozena. Na konci 80. let minulého století byl celý obytný soubor kompletně opraven. V rámci těchto rozsáhlých oprav byly přistavěny výtahy, do bytů byly vestavěny koupelny a zřízeno ústřední vytápění. Byty jsou dnes v majetku města a i nadále plní svoji obytnou funkci. Budova je v současnosti památkově chráněna.³⁰

Obrázek 6 Vídeň, současná podoba komplexu Karl-Marx-Hof

²⁹ TAFTOVÁ, Patricie. Vídeňské sociální bydlení. *Stavebnictví* [online]. 2019-05-23 [cit. 2020-12-11]. Dostupné z: <https://www.casopisstavebnictvi.cz/clanky-videnske-socialni-bydleni.html>

³⁰ Tamtéž.

2 SOCIALISTICKÝ REALISMUS V ČESKOSLOVENSKU

V Československu se socialistický realismus začíná prosazovat po 2. světové válce. Pro socialistický realismus byla u nás vytvořena zkratka SORELA, v jiných zemích východního bloku nepoužívaná a nesrozumitelná. Zkratka, kterou poprvé použil architekt Josef Havlíček, byla odvozena z prvních slabik slov socialistický realismus a z první slabiky příjmení tehdejšího komunistického teoretika architektury Zdeňka Lakomého.³¹

Důležitou roli v rozšíření socialistického realismu v architektuře sehrály první poválečné a na dlouhou dobu poslední svobodné volby do Československého parlamentu v roce 1946, ve kterých drtivě zvítězila Komunistická strana Československa (KSČ) v čele s jejím předsedou Klementem Gottwaldem. V těchto poválečných letech se podle Terezy Petiškové ale i nadále v uměleckých a literárních kruzích vedla relativně svobodná diskuze o tom, jakým směrem se Československo v oblasti kultury vydá. Zda půjde vlastní cestou, nebo zvolí sovětský způsob. Vlastní cesta vycházela z nepříliš jasného výkladu politického a uměleckého programu KSČ. Někteří umělci se domnívali, že tento výklad zaručuje absolutní uměleckou svobodu a oddělení umění od státu. Podle Petiškové další často zmiňovanou možností byla myšlenka o vytvoření nového českého uměleckého směru, který měl opět vyzdvihnout české umění a českou kulturu a učinit z ČSR a především z Prahy důležité centrum moderního umění. Vše se změnilo po únorovém komunistickém státním převratu v roce 1948, po kterém definitivně převládl sovětský typ socialistického realismu a jakékoliv diskuze již nepřipadaly v úvahu.³² Socialistický realismus jako estetické dogma v umění byl vyhlášen na sjezdu československých spisovatelů v březnu 1949.^{33,34}

Zeman uvádí, že československý socialistický realismus v architektuře se stejně jako v Sovětském svazu inspiroval klasicistním a empírovým stylem, ale také renesancí a lidovou architekturou. Právě renesance byla považována za velmi vhodný umělecký sloh, protože se hodila komunistické ideologii. V období renesance se totiž zvýšil u středních a nižších vrstev

³¹ SEDLÁKOVÁ, Radomíra, Sbírká architektury a Palác Kinských (Praha, Česko). *Sorela: česká architektura padesátých let : Národní galerie v Praze, Sbírká architektury : Palác Kinských 14. dubna - 22. května 1994*. Praha: Národní galerie, 1994. s. 11.

³² PETIŠKOVÁ, Tereza. *Československý socialistický realismus 1948-1958*. Praha: Gallery, 2002.

³³ KUSÁK, Alexej, MOHYLA, Otakar a KLOMÍNEK, Miroslav. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst, 1998. s. 281.

³⁴ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin, [vol.] 8.

jejich podíl na moci. Tuto skutečnost komunistická propaganda využila k prosazení renesančních prvků v architektuře socialistického realismu.³⁵

Ostatní umělecké slohy nevyhovovaly. Baroko a stejně tak období středověké gotiky byly vnímány převážně negativně. Speciálně období baroka bylo ve společnosti stále považováno za dobu temna, která zapříčinila úpadek české kultury a českého jazyka.³⁶ O mnoho lépe na tom nebyla ani moderní architektura. Moderna, která podle komunistické propagandy v té době procházela hlubokou krizí, byla po sovětském vzoru z ideologického hlediska pokládána za překonanou a úpadkovou. Byla stejně jako v Sovětském svazu spojována s kapitalismem a u nás navíc s nežádoucím obdobím demokratické první republiky. Nesplňovala také komunistickou ideologickou myšlenku, která tvrdila, že umění má vytvářet a hodnotit pouze lid, nikoliv jednotlivec, a pouze lid rozhodne o tom, jaké dílo uspěje a jaké ne.³⁷ Právě z těchto důvodů byla moderna po vzoru SSSR omezována a nakonec úplně zakázána. Nahradit ji měl právě socialistický realismus sovětského typu oslavující nejen komunistické myšlenky a vládnoucí stranu KSČ, ale také opěvující vše sovětské, např. Rudou armádu, kulturu či vůdce SSSR Lenina a Stalina. To vše i prostřednictvím nátlaku zaměřeného hlavně na prodemokraticky smýšlející umělce, kterým hrozilo uvěznění či ukončení činnosti, a bez ohledu na realitu, která byla rapidně odlišná od komunistické ideologie a její propagandy (cenzura médií, znárodnění či zestátnění soukromého majetku, pracovní tábory, politické procesy a s nimi související popravky a věznění pro komunisty nepohodlných lidí).

Období socialistického realismu sovětského typu u nás skončilo na konci 50. let 20. století, kdy dochází po sovětském vzoru k postupnému politickému a společenskému uvolnění. Velmi důležitou roli v odklonu od sovětského typu sehrála také Světová výstava EXPO 58 konaná v Bruselu. Tato mezinárodní kulturně-společenská akce měla obrovský vliv, byť nepřímý, na naši kulturu, a to především v oblasti umění a architektury, a předznamenala tak příchod umírněné formy socialistického realismu. Díky ní se také dost zásadně změnil přístup k následující umělecké tvorbě.

2.1 Příklady československé socialistické výstavby

Podle Herouta socialistickému realismu předchází dvě období. První období tzv. poválečného urbanismu navazuje na předválečné období. Typická jsou pro něj sídliště s volně

³⁵ ZEMAN, Lubomír. *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ PETIŠKOVÁ, Tereza. *Československý socialistický realismus 1948-1958*. Praha: Gallery, 2002.

stojícími domy. Druhou etapou jsou tzv. holotypy, které souvisejí s potřebou urychlit výstavbu kvůli přetrvávající bytové krizi. Domy se v této fázi nejčastěji stavěly v řadách šikmo k ulici. Stavby byly strohé, bez ozdob. Poté následuje fáze socialistického realismu.³⁸

Typické příklady československé architektury socialistického realismu se nacházejí především ve městech v hornických či průmyslových oblastech, jako jsou severní a střední Čechy a sever Moravy. K těm nejznámějším hornickým a průmyslovým městům jednoznačně patří Havířov, Ostrava, Ostrov, Kladno a Plzeň. Hlavní důvody, které vedly ke stavbě nových sídlišť, čtvrtí či celého města, jsou dva. Prvním byl rozmach těžkého průmyslu a těžby černého, respektive hnědého uhlí po druhé světové válce. Těžký průmysl a těžba byly totiž státem podporovány a zvýhodňovány oproti ostatním odvětvím. Rozmach průmyslu zapříčinil zvýšený růst počtu obyvatel v hornických městech. Druhým velmi častým důvodem nové výstavby byla poválečná bytová krize způsobená situací po druhé světové válce.

2.1.1 Město Havířov

Havířov je nejmladším městem v ČR, jeho název vzešel z veřejné soutěže. Toto statutární město se nachází v Moravskoslezském kraji nedaleko od Ostravy. Havířov částečně vznikl připojením několika okolních obcí: Dolní Suché, Prostřední Suché, Šumbarku, Dolních Bludovic, Životic a části obce Šenov. Samotné jádro města a jeho obytné čtvrti však byly vystavěny „na zeleném drnu“. Důvodem postavení z velké části nového hornického města byl razantní nárůst obyvatel přicházejících do Havířova především za prací v dolech.

První úvahy o vybudování města pocházejí z roku 1946. Stavět se začalo v následujícím roce 1947, kdy byla zahájena výstavba prvního sídliště Šenov-Šumbark. To bylo dokončeno po dvou letech v roce 1949. Mezi Šumbarkem a Dolními Bludovicemi byl v letech 1950 až 1952 postaven rozsáhlý internátní komplex Učiliště Pavky Korčagina, ve kterém dnes sídlí magistrát města. Od roku 1951 vznikaly další obytné bloky. Tato intenzivní výstavba se stala jádrem vznikajícího města. Mezi lety 1952 až 1960 byly postaveny budovy občanské vybavenosti, např. prodejny potravin, školy, lékárny a zdravotní střediska. Kromě těchto staveb byl na sídlišti Šenov-Šumbark v roce 1952 postaven také kulturní dům.³⁹ Havířov byl slavnostně prohlášen městem 4. 12. 1955.⁴⁰ Město je zajímavé především svými širokými ulicemi, tzv. bulváry. Bulváry jsou postaveny s důrazem na symetrii, jsou zdobeny budovatelskými motivy (např. výzdoba ulice V Parku). V minulosti byl Havířov často dáván

³⁸ HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás: přehled stavebních slohů*. 3., dopl. vyd. Praha: Orbis, 1970. str. 264-266

³⁹ STRAKOŠ, Martin. *Nová Ostrava a její satelity: kapitoly z dějin architektury 30. - 50. let 20. století*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2010.

⁴⁰ RADIM, Prokop a kolektiv. *Havířov 1955-2005*, Statutární město Havířov, Havířov 2005.

za vzor ideálního socialistického města. Od roku 1992 je tato část města chráněnou památkovou zónou SORELA.⁴¹

2.1.2 Ostrava-Poruba

Poruba na rozdíl od Havířova, který byl z velké části postaven jako novostavba, měla historický základ. Už ve 13. století na tomto místě stála osada. Jednalo se o ves ležící podél potoka Porubka, název byl pravděpodobně odvozen od rubání dřeva. K nejvýznamnějším stavbám, které na tomto území vznikly před druhou světovou válkou, jednoznačně patří renesanční Porubský zámek postavený v roce 1573 Ondřejem Bzencem z Markvartovic a barokní kostel sv. Mikuláše, jehož současná podoba pochází z 2. poloviny 18. století. Věž kostela byla vystavěna až později v roce 1808.

Zásadní zlom pro Porubu nastal po druhé světové válce. Na začátku padesátých let v roce 1952 začalo na území obce budování nové městské zástavby ve stylu socialistického realismu. Autory návrhu sídliště byli Vladimír Meduna, Rudolf Spáčil a Miroslav Čtvrtníček. Záměrem bylo vybudovat z Poruby novou městskou čtvrť Ostravy. Poruba se měla stát její nejdůležitější čtvrtí. Tento záměr však nebyl zcela dokončen. Dostavěno bylo pouze rozsáhlé sídliště.⁴²

Obrázek 7 Ostrava-Poruba, Hlavní třída

Nejvýraznějšími a nejzajímavějšími částmi Poruby jsou Hlavní třída, domy U Oblouku a tzv. Věžičky. Hlavní (dříve Leninova) třída je nezvykle široká a dlouhá ulice. Historik umění Martin Strakoš uvádí, že třída připomíná bulváry v Petrohradě nebo v Paříži.

⁴¹ MR. *Sorela: architektura 50. let minulého století* [online]. 2013 [cit. 2020-12-18]. Dostupné z: <http://sorela.info/>

⁴² STRAKOŠ, Martin. *Nová Ostrava a její satelity: kapitoly z dějin architektury 30. - 50. let 20. století*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2010.

Podle Strakoše má Hlavní třída imperiální charakter související s monumentalitou stylu. Strakoš dodává, že je zde i na celém sídlišti použita řada klasicistních a renesančních prvků, jako jsou sloupy, pilastry, sgrafita, plastiky či reliéfy. Jednotlivé několikapatrové domy nacházející se nejen na Hlavní třídě jsou symetricky řazeny a utvářejí tak dojem sjednoceného celku.^{43,44} V roce 1957 se Poruba oficiálně stala součástí Ostravy. Dnes je historické jádro Poruby včetně popisovaného sídliště chráněnou památkovou zónou.⁴⁵

Ukázkovým příkladem porubské výstavby a výzdoby jsou domy zvané Věžičky. Tyto domy se nacházejí u Hlavní třídy. Stavbě dominují dvě věže, podle kterých dostal objekt své jméno. Štítové věže jsou zdobeny figurálními sgrafity, která na první pohled připomínají renesanční sgrafitovou výzdobu. Z renesance je převzat také tvar štítů. Sgrafitová výzdoba na štítech znázorňuje hrající si děti, jednotlivá roční období a různá povolání. Součástí výzdoby štítu je také epigrafie v podobě budovatelského nápisu. Výzdobu budovy vytvořil Ladislav Novák.⁴⁶

Obrázek 8 Ostrava-Poruba, domy tzv. Věžičky

Zmíněné ozdobné prvky jsou velmi zřetelné také u dvou monumentálních oblouků. Jeden z nich se nachází ve střední části bloku domů nazývaných U Oblouku. V jeho horní části je plastika, která zobrazuje výjevy z dělnického života. Uprostřed plastiky je symbol hornictví, který tvoří dvě zkřížená kladívka.

⁴³ STRAKOŠ, Martin. *Nová Ostrava a její satelity: kapitoly z dějin architektury 30. - 50. let 20. století*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2010.

⁴⁴ ČESKÝ ROZHLAS. Ostravskou část Poruba zdobí sorela. *Architektura ve stylu socialistického realismu. Český rozhlas* [online]. 2015-03-11 [cit. 2020-12-17]. Dostupné z: <https://regiony.rozhlas.cz/ostravskou-cast-poruba-zdobi-sorela-architektura-ve-stylu-socialistickeho-7438814>

⁴⁵ STRAKOŠ, Martin. *Nová Ostrava a její satelity: kapitoly z dějin architektury 30. - 50. let 20. století*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2010.

⁴⁶ ČERNÁ LOUKA. Památky a architektura: věžičky. *VisitOstrava!!!* [online]. © 2016-2021 [cit. 2020-12-17]. Dostupné z: <https://www.ostravainfo.cz/cz/objevuj-ostravu/pamatky-a-architektura/8885-vezicky.html>

Obrázek 9 Ostrava-Poruba, domy U Oblouku

Další oblouk, který je součástí obytné zástavby, svým tvarem připomíná slavný Vítězný oblouk v Paříži. Oblouk je z jedné strany tvořen čtyřmi pilastry. Dva jednoduché pilastry jsou umístěny po stranách oblouku a dva sdružené pilastry stojí na krajích objektu.⁴⁷

Obrázek 10 Ostrava-Poruba, Oblouk

2.1.3 Kladno-Rozdělov

Sorela v Kladně je nejvíce patrná v městské části Kladno-Rozdělov. Důvodem stavby nových obytných domů byla zvyšující se potřeba ubytovat zaměstnance kladenských dolů a hutí. Výstavba sídliště mezi Kladnem a Rozdělovem byla zahájena po roce 1948. Sídliště Vítězného února vzniklo jako většina staveb v této době „na zeleném drnu“.

⁴⁷ HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. Praha: STPOCH Středočeského kraje, 1980.

Obrázek 11 Kladno-Rozdělov, Rozdělovské věžáky v roce 1957

Nejvýraznější stavbou této městské zástavby jsou tzv. Rozdělovské věžáky. Jde o skupinu šesti výškových budov, které byly dostavěny na konci 50. let v roce 1959. Hlavním autorem návrhu těchto výškových domů je významný český architekt Josef Havlíček. Havlíček, po kterém je dnes sídliště pojmenováno, na projektu spolupracoval s dalšími dvěma architekty Karlem Bubeníčkem a Karlem Filsakem. Navržené několikapatrové domy, které jsou řazeny za sebe, zásluhou Josefa Havlíčka nepodlehly zcela státem vyžadovanému stylu socialistického realismu. Svým architektonickým řešením, za kterým stál právě Havlíček, spadají naopak do poválečné moderny.⁴⁸ Jde o u nás jedinečný příklad odkazující na novoklasicistní tvorbu francouzského moderního architekta Augusta Perreta.⁴⁹ Perret je považován za světového průkopníka železobetonové architektury, jeho nevýznamnějšími stavbami jsou 105 metrů vysoká osmiboká betonová věž kostela sv. Josefa v Le Havru a první mrakodrap ve Francii Tour Perret v Amiens. Havlíček byl ale za volnější přístup k sověle, který neodpovídal budovatelským vizím, silně kritizován. Kritika vzešla jak od některých jeho spolupracovníků, tak především z tisku. Například v novinách Svoboda vydaných 13. 9. 1962 se psalo: „*Večerní pohled na kladenské sídliště v Rozdělově je kouzelný. Tisíce osvětlených oken nad setmělou krajinou, za nimiž si představíš spokojené občany v pěkných bytech... Jakmile se ale rozední, kouzlo je to tam.*“⁵⁰

⁴⁸ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Rozdělov. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/stredocesky-kraj/kladno-rozdelov>

⁴⁹ VLTAVA LABE MEDIA. Otec rozdělovských věžáků se stal čestným občanem Kladna. *Kladenský deník.cz* [online]. 12. 9. 2019 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: https://kladensky.denik.cz/zpravy_region/otec-rozdelovskych-vezaku-se-stal-cestnym-obcanem-kladna-20191218.html

⁵⁰ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Rozdělov. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/stredocesky-kraj/kladno-rozdelov>

Obrázek 12 Autor Rozdělovských věžáků Josef Havlíček

Rozdělovské věžáky jsou tvořeny ze tří částí připomínajících svým tvarem písmeno T. U domů byla použita železobetonová konstrukce, která byla navíc vyplněna cihlovým zdivem. Fasáda je z keramických materiálů, pokrytá škrábanou cementovou omítkou z odolného břizolitu a obložená kabřincovými obklady vyrobenými z cihlářského jílu.^{51, 52} Zajímavostí jsou keramické reliéfy domovních znamení od šesti českých sochařů, po dvou znameních na každém domě. Jejich autory jsou Marta Jirásková, Břetislav Benda, Bedřich Stefan, Hana Wichterlová (sestra Oty Wichterleho), Mary Durasová a Martin Rainer. Každý z nich vytvořil dvě keramická znamení znázorňující různá zvířata. Je zde vyobrazen např. pes, kočka, orel, sova, veverka nebo ovce.^{53, 54} V jednom z rozdělovských výškových domů se dnes nachází Muzeum věžáků Kladno.⁵⁵

⁵¹ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Rozdělov. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/stredocesky-kraj/kladno-rozdelov>

⁵² NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídlíště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*. Kladno: Halda, 2018. s. 229.

⁵³ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Rozdělov. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/stredocesky-kraj/kladno-rozdelov>

⁵⁴ NĚMEC, Alexandr. *Domovní znamení na kladenských věžácích*. Kladno: Halda, 2017. s. 44.

⁵⁵ MUZEUM VĚŽÁKŮ KLADNO. *Muzeum věžáků Kladno* [online]. 2021 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: <https://www.muzeumvezaku.cz/>

Obrázek 13 Kladno-Rozdělov, domovní znamení zobrazující psa

2.1.4 Ostrov-Nový Ostrov

Město Ostrov, známé také pod názvem Ostrov nad Ohří, leží v Karlovarském kraji nedaleko Jáchymova. Ostrov je důležitým historickým hornickým městem. Nachází se zde několik významných památek jako např. klášterní areál piaristů nebo barokní zámek s rozlehlým zámeckým parkem. Historické jádro je dnes městskou památkovou zónou.

Ostrov a jeho okolí, stejně jako nedaleký Jáchymov, je známý především těžbou uranu, jehož cena po válce výrazně narostla. Na těžbu uranu na našem území se vztahoval tajný pakt mezi Československem a Sovětským svazem, který byl ujednán už v roce 1945.⁵⁶ Na těžbu uranu byli nasazováni vězni z pracovních táborů v Ostrově a sousedním Jáchymově. Pracovní tábory byly určeny nejdříve pro německé válečné zajatce a od 50. let pro politické vězně. Poblíž Ostrova se také nachází velmi známá cihlová Rudá věž smrti, která je dnes národní kulturní památkou ČR. Tato věž byla součástí pracovního tábora Vykmánov II, ve kterém probíhaly nejtěžší práce. Právě zde političtí vězni ve velmi složitých podmínkách třídili uranovou rudu. Pracovní tábor ve Vykmánově byl zrušen už v roce 1956. Těžba uranu zde skončila až v roce 1960.⁵⁷

Sídliště Nový Ostrov vzniklé na okraji města Ostrova bylo postaveno v letech 1947 až 1976. Na jeho výstavbě mimo jiné pracovali také zmínění političtí vězni. Sídliště bylo určeno převážně pro zaměstnance státního podniku Jáchymovské doly. Tento podnik zde pro své zaměstnance nechal zřídit řadu veřejných budov, mezi nimi např. školy, nemocnice, sportovní

⁵⁶ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Sídliště Nový Ostrov. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/karlovarsky-kraj/ostrov-sidliste-novy-ostrov>

⁵⁷ MĚSTO OSTROV. Rudá věž smrti v Ostrově. *Město Ostrov: turistický portál* [online]. © 2021 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: <https://www.icostrov.cz/ruda-vez-smrti/>

areál a v neposlední řadě také kulturní dům pracujícího lidu. Kromě toho v Novém Ostrově sídlilo několik institucí. Působil zde např. Projektový ústav Uranového průmyslu či Geofyzikální ústav Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních surovin. Autorem částečného zastavovacího plánu byl Karel Přeslička. Podle tohoto plánu byly mezi lety 1947 až 1951 vystavěny první části nového sídliště. Šlo o dřevěné dvojdomky finského typu a zděné činžovní domy. Poté následovaly ubytovny a svobodárny a v roce 1951 přízemní dřevěné domky. Až v letech 1952 a 1953 vznikl územní plán zástavby pro celé sídliště, jehož autorem byl Ladislav Kozák. Tento Kozákův plán, který se silně inspiroval sovětskými vzory a renesančními prvky a ideály, převzal hlavní architekt Jáchymovských dolů Jaroslav Krauz. Ten chtěl z Nového Ostrova vytvořit nové funkční město. Nový Ostrov byl navržen podle principů socialistického realismu přísně pravoúhle, s vnitrobloky mezi domy, měl typické renesanční prvky. Nová výstavba se výrazně promítla do současné podoby Ostrova.^{58, 59}

Střed sídliště tvoří velké náměstí, jehož dominantou je kulturní dům. Kulturní dům, který je dnes památkově chráněn, je na atice ozdoben sousoším. Autorem sousoší je Jaroslav Šlesinger. Sousoší představuje budovatelský motiv skládající se ze tří postav - žnečky, horníka a studenta. Náměstí je ze dvou stran symetricky obklopeno obytnými domy s obchodním parterem (parter označuje přízemní část domu). Na fasádách obytných domů se často objevuje typická sgrafitová výzdoba. Sgrafita zobrazují rostlinné nebo zvířecí motivy. Charakteristická jsou také dekorativní zábradlí, která byla vytvořena podle návrhu Waldemara Kliera. Některé veřejné budovy jsou zdobeny kamennými či keramickými reliéfy. Velice časté jsou dětské a zvířecí motivy, které se objevují na budovách mateřských škol a jeslí. Příkladem je reliéf Matka s dítětem od Václava Bejčka z roku 1960. Reliéf, jenž byl původně součástí výzdoby jeslí, byl později přesunut a umístěn na fasádu budovy městského úřadu.^{60, 61} Celé sídliště bylo vytvářeno s důrazem na veřejnou zeleň, která měla být součástí všech obytných částí Nového Ostrova. V polouzavřených dvorech mezi domy byly navrženy parkové úpravy, které svým vzhledem připomínají francouzské zahrady. Díky těmto zahradám a velkému počtu zeleně se Ostrov řadí k nejzelenějším městům na našem území.⁶²

⁵⁸ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Sídlíště Nový Ostrov. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/karlovarsky-kraj/ostrov-sidliste-novy-ostrov>

⁵⁹ ZEMAN, Lubomír. *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008.

⁶⁰ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Sídlíště Nový Ostrov. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/karlovarsky-kraj/ostrov-sidliste-novy-ostrov>

⁶¹ ZEMAN, Lubomír. *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008.

⁶² ŽIVÝ KRAJ. Sorela – sovětský styl inspirovaný západem. In: *Karlovarský kraj* [online]. 2019-09-16 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: <https://blog.zivykraj.cz/sorela/>

2.1.5 Plzeň-Slovany

Dalším příkladem sorely u nás je sídliště Slovany v Plzni. Sídliště, které je dnes rozděleno do pěti okrsků, bylo postaveno v průběhu let 1953 až 1963. Nejstarší zástavba, která se nachází v okrsku Slovany II, vznikla bez jakéhokoliv plánu, a proto je bez jasného členění. Vliv socialistického realismu je nejvíce patrný v okrsku Slovany I. Ty byly vybudovány mezi lety 1953 až 1957 podle projektu architekta Františka Sammera. Sammer zde vytvořil polootevřený soubor domů. Velkou plochu zabral tzv. ansábl stojící podél Francouzské třídy. Ansábl je typ zástavby převzatý ze sovětské historizující architektury. Objekty ansámbly jsou seskupeny do uzavřeného souboru. Jeho charakteristickým rysem je snaha o navození monumentálnosti architektury.⁶³ V okrsku Slovany I se nachází nejvýraznější výzdoba v duchu sorely. Jde především o sgrafitovou výzdobu na fasádách jak u obytných domů, tak i na veřejných budovách, např. na základní škole. Dalším zajímavým ozdobným prvkem jsou domovní znamení. Ta byla vytvořena v letech 1960 až 1962. Jejich tvůrci byli sochaři Břetislav Holakovský, Miloslav Holý, Jindřich Jíša, Josef Šteffel a Olga Umlaufová.⁶⁴

Na předchozí výstavbu navázal plán dnešního okrsku Slovany III. Tato čtvrť vznikla mezi lety 1956 až 1961. Slovany III mají symetrický půdorys, součástí zdejší zástavby jsou také velké vnitřní dvory. Architektonické řešení okrsku však už postrádá typické ozdobné prvky socialistického realismu. Hlavním důvodem postupného opuštění od přehnané okázalosti a zdobnosti ve druhé polovině 50. let bylo odsouzení tzv. „*ozdobnictví v architektuře*“ Nikity Chruščova. Jeho kritika se k nám dostala po roce 1955 a pronikla i do tisku.⁶⁵ Například místní plzeňský deník Pravda napsal v roce 1956 o dosavadní výstavbě na Slovanech: „*Příliš ze široka jsme se tu rozmáchli a musíme zabrzdit. Dát do nových staveb více střídmosti. Tak porostou rychleji a za stejné peníze jich bude víc.*“⁶⁶ Už v roce 1955 se ve stejných novinách objevil článek, jehož autorem byl Václav Kasl. Ten v něm napsal: „*Naše stavebnictví musí být velkou továrnou vyrábějící domy, školy i ohromné přehrady*

⁶³ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Slovníček pojmů. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-11]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/stranka/slovnicek-pojmu>

⁶⁴ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Slovany, východní předměstí. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-11]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/plzensky-kraj/plzen-slovany-vychodni-predmesti>

⁶⁵ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Slovany, východní předměstí. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-11]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/plzensky-kraj/plzen-slovany-vychodni-predmesti>

⁶⁶ Deník Pravda, Orgán západočeského KV KSČ, 1956 cit. In: UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Slovany, východní předměstí. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-11]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/plzensky-kraj/plzen-slovany-vychodni-predmesti>

*a elektrárny. Jak to máme dělat?*⁶⁷. Takto autor reagoval na nedostatečné rozvržení prací, na nedostatek materiálu a na nedodělky a špatnou kvalitu práce způsobenou zbrklou dostavbou budov.

Ze zbylých dvou okrsků Slovany IV a V je nejzajímavější zástavba kolem náměstí generála Píky. Na západní straně náměstí jsou domy s obchody v parteru, které jsou kryty loubím či průběžnou stříškou. Na protější straně náměstí stojí šest pravidelně řazených desetipatrových deskových domů, které byly postaveny v letech 1959 až 1962.⁶⁸ Všechny tyto domy mají štíhlý půdorys připomínající silnou desku, od kterého byl nejspíš pojmenován tento typ domu.⁶⁹

2.2 Typologie staveb socialistického realismu

Jedním z hlavních znaků výstavby měst po druhé světové válce je budování sídlišť. Do poloviny 20. století nebyla výstavba sídlišť příliš obvyklá. Za předchůdce sídlišť lze považovat dělnické kolonie budované v okrajových částech měst. Konstrukce těchto kolonií byly převážně dřevěné, z dlouhodobého hlediska tak nebyly k bydlení příliš vhodné. Proto později často docházelo k jejich bourání, aby ustoupily další plánované výstavbě měst.

Sídliště dnešního typu se v první polovině 20. století neobjevují příliš často. S tímto typem výstavby se lze setkat především v SSSR po nástupu socialismu. Z dalších evropských zemí se počátky stavby sídlišť objevují ve Francii, v Rakousku, ale i jinde. Jde o bydlení určené pro chudší sociální vrstvy obyvatel. V zemích, kde po druhé světové válce došlo k příklonu k socialismu, dostala sídliště odlišný význam. Nejde o bydlení pro chudé (chudí lidé v socialismu neexistují, všichni si zde jsou rovni), ale o kvalitní bydlení určené pro široké masy obyvatelstva. Oproti předchozí výstavbě je patrný jiný způsob zástavby a vzhled domů. Jedním ze znaků typických pro větší městské komplexy je tzv. obchodní ulice.⁷⁰ Ta se v poválečném Československu nachází např. v Ostravě-Porubě. Zástavba sídlišť je projektována pravoúhle, časté jsou bloky domů s vnitřními dvory. Jiné je i vnitřní uspořádání bytů. Na rozdíl od dřívějšího obvyklého rozvržení bytu se nyní objevuje více místností na

⁶⁷ Deník Pravda, Orgán západočeského KV KSČ, 1955 cit. In: UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Slovany, východní předměstí. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-11]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/plzensky-kraj/plzen-slovany-vychodni-predmesti>

⁶⁸ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Slovany, východní předměstí. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-11]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/plzensky-kraj/plzen-slovany-vychodni-predmesti>

⁶⁹ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Slovníček pojmů. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-11]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/stranka/slovnicek-pojmu>

⁷⁰ MUSIL, Jiří. *Lidé a sídliště*. Praha: Svoboda, 1985. s. 14.

menším prostoru. Byty mají vyšší úroveň vybavení (ústřední vytápění, teplá voda atd.) a jiné pojetí skladovacích prostor.⁷¹

Pro výstavbu sídlišť ve stylu socialistického realismu je také typické umístění obchodů a služeb v parterech domů. Samostatné objekty pro obchody a služby se objevují až na konci 50. let a na začátku 60. let. Sídliště měla být samostatnými celky s plnou občanskou vybaveností. Také měla být soběstačná a fungovat jako město. Z toho důvodu byly součástí sídlišť různé vzdělávací instituce (školy, školky a jesle), administrativní budovy a také stavby určené pro kulturu a společenské akce jako např. kulturní domy či restaurace se společenskými sály.

K výzdobě volných ploch sloužily plastiky a sochy. K socialistickému realismu se váže také budování pomníků a památníků především jako upomínka na osvobození ČSR Rudou armádou. Pomníky se stavěly i čelným představitelům komunistické strany (V. I. Lenin, J. V. Stalin nebo Klement Gottwald), zakladatelům komunistické ideologie (Karel Marx, Bedřich Engels) a dalším hrdinům vyzdvihovaným komunisty.

Z uvedeného textu vyplývá, že stavby socialistického realismu je možné dělit podle způsobu užívání do následujících kategorií:

- sídliště, samostatné obytné domy
- domy s občanskou vybaveností (školy, obchody, služby)
- kulturní a společenské budovy, administrativní budovy
- sochy a pomníky

S ohledem na tuto typologii je dále proveden průzkum staveb na Pardubicku a Chrudimsku.

⁷¹ MUSIL, Jiří. *Lidé a sídliště*. Praha: Svoboda, 1985. s. 14.

3 SORELA NA PARDUBICKU

3.1 Historické souvislosti výstavby v Pardubicích

Krátce po vybudování železniční trati, přibližně od poloviny 19. století, se Pardubice stávají významným průmyslovým městem. Jako jedna z prvních továren v Pardubicích byla v roce 1890 založena Fantova rafinérie minerálních olejů (dnešní Paramo).⁷² Po první světové válce Pardubice na předchozí vývoj navázaly. Postupně zde vzniklo několik dalších továren a podniků. Už v roce 1919 vznikl podnik Telegrafia. Závod, který byl předchůdcem pozdější Tesly, byl zaměřen na vývoj a produkci slaboproudých elektrických přístrojů.⁷³ Pro československý stát byla Telegrafia důležitým strategickým podnikem. O rok později v roce 1920 byla založena Československá akciová továrna na látky výbušné v Semtíně. Podnik se postupně rozrůstal. Od roku 1928 se zde začaly vyrábět anorganické produkty pro výrobu výbušnin a v roce 1941 se závod rozšířil ještě o výrobu barviv a léčiv v Rybitví.⁷⁴

Pardubice se tak stávají důležitým dopravním a železničním uzlem a centrem především chemického průmyslu. Z tohoto důvodu byly Pardubice během druhé světové války třikrát bombardovány spojeneckou armádou. Bombardování bylo zaměřeno na výše zmíněné průmyslové závody a také na vojenské letiště na okraji města. Tyto cílené nálety způsobily značné škody. Kromě ztrát na životech mnoha obyvatel města došlo i ke zničení velkého počtu obytných domů. Po válce nastává obnova průmyslových závodů a vojenského letiště. Do města přicházejí noví zaměstnanci továren a také vojenská posádka sloužící na letišti.

Všechny tyto důvody vedly k potřebě výstavby celých nových sídlištních čtvrtí. Po roce 1945 byly pro zaměstnance pardubických podniků vystavěny bytové domy v Ohrazenicích a v Rybitví. V roce 1947 byla zahájena výstavba sídliště Dukla. V roce 1948 došlo na menší sídliště Tesla nacházející se na Slovanech v blízkosti Dašické ulice a v roce 1957 následovala výstavba Višňovky.⁷⁵ Už tehdy se ovšem uvažovalo i o výstavbě na pravém břehu Labe. Projekt této výstavby vypracovali v duchu socialistického realismu architekti

⁷² PARAMO. Historie. *Paramo* [online]. 2021 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.paramo.cz/CS/onas/Stranky/historie.aspx>

⁷³ VÝCHODOČESKÉ MUZEUM V PARDUBICÍCH. Telegrafia – babička Tesly. *Východočeské muzeum v Pardubicích* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.vcm.cz/vystavy-a-expozice/webovevystavy/telegrafia-babicka-tesly/>

⁷⁴ SYNTHESIA. Historie. *Synthesia* [online]. © 2011 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.synthesia.eu/cze/o-spolecnosti/historie>

⁷⁵ TURISTICKÉ INFORMAČNÍ CENTRUM. Rozvoj Pardubic po roce 1945. *Pardubice: turistické informační centrum* [online]. © 2011-2021 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.ipardubice.cz/rozvoj-pardubic-po-roce-1945/#Dukla>

Miloš Návesník a Jiří Kroha v letech 1951-1953.⁷⁶ Výstavba se ale posunula v důsledku zdržení úprav koryta Labe. V 70. letech zde pak byla vystavěna čtvrť Polabiny, ale už podle jiných architektonických plánů.⁷⁷

3.2 Sídliště Pardubice-Dukla

První plán zástavby na tomto místě vznikl ještě před druhou světovou válkou. Nová čtvrť měla vzniknout na jihozápadním okraji Pardubic. Tehdy se počítalo s výstavbou vilové čtvrti. Po válce se však plán změnil a místo vilových domů byla prosazena stavba nového rozsáhlého sídlištního komplexu. Územní plán města vypracovali doktor Mikuškovice a doktor Kerhart v letech 1946 až 1947. Rozloha plánovaného sídliště byla 40 hektarů. Autoři územního plánu předpokládali větší rozvoj města především na pravém břehu Labe, v místech, kde dnes leží sídliště Polabiny.⁷⁸ Další územní plán Pardubic vypracoval v roce 1956 Ing. arch. Miloš Návesník, který je také jedním ze spoluautorů dukelského sídliště.⁷⁹

Výstavba sídliště Dukla měla podle plánu mimo jiné zabrat území bývalé vojenské nemocnice ozn. Karanténa. Dále výstavbě ustoupila chudá dřevěná kolonie Na Skřivánku nazývaná „Havaj“ a hostinec „Na Bubenči“.⁸⁰ Pardubické sídliště Dukla bylo pojmenováno podle významné karpatsko-dukelské operace druhé světové války. Název Dukla byl také zvolen k uctění památky osvoboditelům. Sídliště bylo vystavěno podle projektu z let 1946 až 1953. Projekt výstavby byl vytvořen v duchu socialistického realismu. Hlavním autorem návrhu byl architekt Karel Kalvoda, který mimo jiné také spolupracoval s Karlem Řepou a Josefem Dandou na projektu nové odbavovací budovy železničního nádraží v Pardubicích postavené v letech 1947 až 1958.⁸¹

⁷⁶ STANISLAV, František. Socialistická výstavba Pardubic - dílo nás všech: Mnoho se již změnilo, Projekt nového města pro 30. 000 lidí, Park kultury a oddechu bude středem obou částí města. *Východočeská zř.* 1952, roč. 8, č. 28, s. 6.

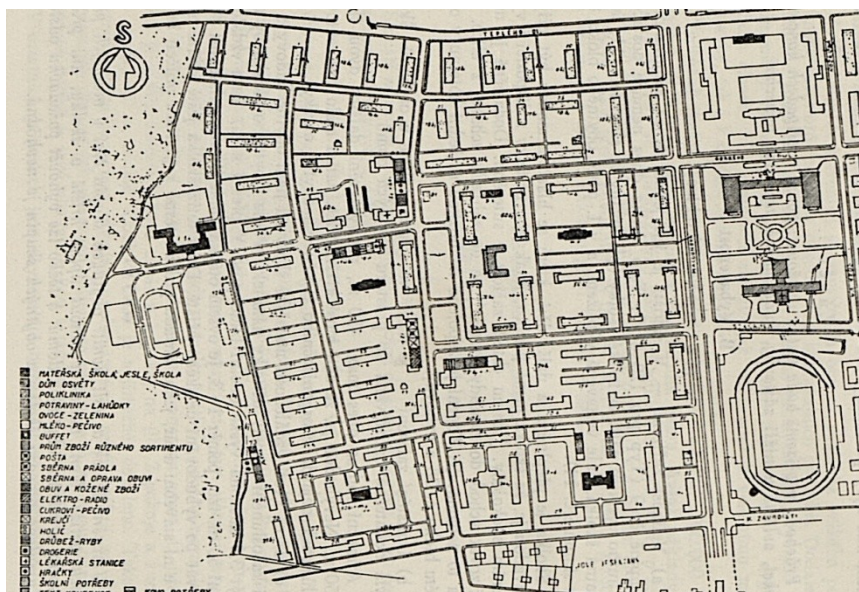
⁷⁷ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Polabiny. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-03-04]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/pardubicky-kraj/pardubice-polabiny>

⁷⁸ STREJČ, Karel a Jiří ŠMEJKAL. Průzkum sídliště „Dukla“ v Pardubicích. *Architektura ČSR*. Praha: Klub Architektů, 1958, č. 7. s. 309-316.

⁷⁹ KLUB PŘÁTEL PARDUBICKA. Návesník Miloš, ing. arch. *Parpedie: Pardubická encyklopedie Klubu přátel Pardubicka* [online]. © 2014 [cit. 2021-03-14]. Dostupné z: http://www.parpedie.cz/cti-zaznam.php?id=Navesnik_Milos

⁸⁰ STANISLAV, František. Socialistická výstavba Pardubic - dílo nás všech: Mnoho se již změnilo, Projekt nového města pro 30. 000 lidí, Park kultury a oddechu bude středem obou částí města. *Východočeská zř.* 1952, roč. 8, č. 28, s. 6.

⁸¹ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Dukla. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/pardubicky-kraj/pardubice-dukla>

Obrázek 14 Pardubice-Dukla, plán sídliště

Podle návrhu měly být některé domy určeny pro vojenskou správu. V plánu bylo také základní vybavení sídliště. Plány se ale v průběhu realizace několikrát měnily. Jak uvádí Karel Strejc v první části článku „Průzkum sídliště Dukla v Pardubicích“, v roce 1951 byly zřízeny jen provizorní prodejny nejnütnějšího zboží (pečivo, mléko, zelenina, maso). Předpokládalo se, že prodejny a další služby budou v samostatných objektech. Podle původního projektu mělo být postaveno šest těchto samostatných objektů. Ostatní obchody měly být vestavěny do obytných bloků v podobě obchodního parteru.⁸²

Obchodní vybavenost sídliště měl zajistit také obchodní dům, který měl stát ve východní části náměstí. V jižní části náměstí byl zase plánován kulturní dům. Ze staveb určených pro obchody byly ale nakonec realizovány pouze dva samostatně stojící objekty a obchody v parterech domů, které se nacházejí na náměstí a v přilehlé ulici. Plánovaný kulturní dům a obchodní dům nebyly realizovány vůbec. Místo obchodního domu byla postavena restaurace s kavárnou (Letka), kulturní dům byl z náměstí přesunut na současné místo v prostoru mezi Duklou a Skřivánkem.⁸³

Také se řešila otázka škol. V této oblasti města byla pouze jediná škola Na Skřivánku, kde se vyučovalo na směny. Předpokládala se proto výstavba tří školních budov a tří mateřských školek. Jesle byly vybudovány na východním okraji Dukly, ale kritizováno bylo

⁸² STREJC, Karel a Jiří ŠMEJKAL. Průzkum sídliště „Dukla“ v Pardubicích. *Architektura ČSR*. Praha: Klub Architektů, 1958, č. 7, s. 309-316.

⁸³ Tamtéž.

jejich nevhodné umístění. Do budoucna se počítalo také s výstavbou sportovního střediska, učňovské školy a internátu.⁸⁴

Dukla vznikala postupně v průběhu dvanácti let od roku 1947 až do roku 1959. Současné sídliště je přibližně orámováno čtyřmi ulicemi - Teplého, Československé armády, Kapitána Nálepky a Sokolovská. Tyto ulice vytvářejí téměř čtvercovou plochu, která je členěna pravoúhlým uličním rastrem. Domy v rámci sídliště jsou sdruženy do jednotlivých urbanistických celků, ve kterých vznikly uzavřené či polouzavřené dvory, které byly často parkově upraveny a využity buď jako relaxační zóna nebo dětská hřiště.⁸⁵ Jádrem Dukly se stalo náměstí Dukelských hrdinů, kde stojí nevyšší domy z celého sídliště. Náměstí má podobu protaženého obdélníku. Kromě řady obchodů umístěných převážně v parteru obytných domů se zde nachází také poštovní úřad, kavárny a restaurace Letka (dnes Blériot).

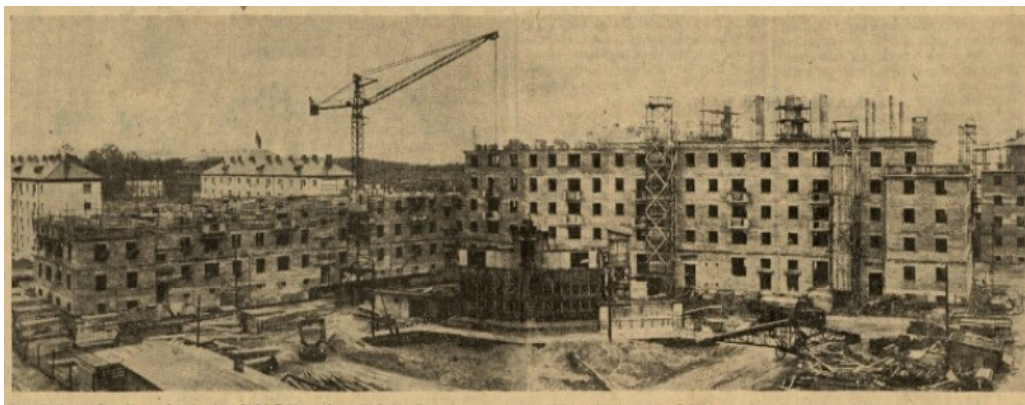
V letech výstavby navazovala Dukla na jižní straně na starší zástavbu rodinných domů. Na západě byla ohraničena borovým lesíkem a na východě se nacházela volná prostranství. Do roku 1954 byla dostavěna pouze část obytných domů nacházejících se na severozápadě sídliště. Zde se po pěti letech od zahájení výstavby nalézala jenom třetina dokončených bytů (732 bytů ve 34 domech)⁸⁶ určených pro plánovaných osm tisíc obyvatel. Protože stavba sídliště probíhala pomaleji, než se předpokládalo, přistoupilo se v následujících dvou letech 1954 až 1956 k další výstavbě podle tzv. proudové metody. Tato metoda, jejíž účinnost byla ověřena právě na Dukle, byla mnohem efektivnější a rychlejší než tradiční zděná výstavba především díky přesnému rozvržení jednotlivých prací. Díky této metodě se tak podařilo dostavět všechny obytné domy do roku 1956. Výstavba Dukly byla ukončena v roce 1959. Po dokončení sídliště zde žilo celkem jedenáct tisíc obyvatel.⁸⁷

⁸⁴ STREJČ, Karel a Jiří ŠMEJKAL. Průzkum sídliště „Dukla“ v Pardubicích. *Architektura ČSR*. Praha: Klub Architektů, 1958, č. 7, s. 309-316.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ DOLEŽAL, Josef. Stavíme proudově, Jak jsme připravovali proudovou stavbu na pardubické „Dukle“. *Práce: [Čechy]*. Praha: Deník Práce, 22. 08. 1954, roč. 10, č. 202, s. 7.

⁸⁷ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Dukla. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/pardubicky-kraj/pardubice-dukla>

Obrázek 15 Pardubice-Dukla, průběh výstavby sídliště

3.2.1 Proudová výstavba

Proudová metoda výstavby byla nová stavební metoda, která vznikla v Sovětském svazu a k nám se dostala v první polovině 50. let 20. století. Jejimi přednostmi byla větší rychlost a efektivita práce, která byla dosažena přesným rozvržením mezi jednotlivé pracovní čety či směny. Proudová metoda byla u nás poprvé použita právě na výstavbě sídliště Dukla. Sídlíště bylo vytvořeno z typizovaných prvků vyrobených v panelárně ve Vysokém Mýtě.⁸⁸ Při výstavbě sídliště Dukla byly použity typy zděných bloků T 11, T 12, T 14 a T 15. V roce 1956 se začaly používat také cihlové bloky vyrobené v blokovně v Ostřešanech.⁸⁹ Stejná proudová metoda výstavby byla později použita také u sídliště Višňovka.

Proudová metoda byla v dobovém tisku velmi vychvalována a nekriticky hodnocena. Například deník *Práce* v článku „*Stavíme proudově*“ napsaném v roce 1954 píše, že proud dává stavbě nový řád a tato metoda podle sovětského stavitelství je jediný způsob, jak plnit plán bytové výstavby.⁹⁰ Součástí článku je také příspěvek nazvaný „*Co je proudová stavba*“. Jeho autorem je Ing. Václav Vencovský z Ústavu stavební ekonomiky. Vencovský v příspěvku tvrdí, že proudová výstavba byla v padesátých letech nejpokrokovější metoda organizace práce na staveništi. Do té doby byl každý dům projektován samostatně a měl zpravidla odlišné konstrukční řešení (podobně jako kusová výroba). Na rozdíl od proudové výstavby tento způsob neumožňoval přílišnou mechanizaci postupů. Nová proudová výstavba

⁸⁸ HÁBÍK, Jan. Cíl: Beze zbytku splnit náročné úkoly. *Pochodeň: Orgán východočeského KV KSČ*. Hradec Králové: František Novák, 20. 9. 1977, roč. 66, č. 222, s. 3.

⁸⁹ Cihlové bloky na staveništi v Dukle. *Zář*. 1956, roč. 12, č. 44, s. 3.

⁹⁰ DOLEŽAL, Josef. Stavíme proudově, Jak jsme připravovali proudovou stavbu na pardubické „Dukle“. *Práce: [Čechy]*. Praha: Deník Práce, 22. 08. 1954, roč. 10, č. 202, s. 7.

byla pojata jako sériová výroba v továrně. Stejný výrobní proces byl uplatňován u všech domů.⁹¹

Byty byly řešeny jednotně. Práce v bytech byla rozfázována na směny či čtyry. Tyto směny či čtyry pracovníků (instalatéri, elektrikáři, obkladači atd.) prováděly v každém bytě stejnou činnost. Proudově vznikaly také parkové úpravy. Jednotlivá pracoviště, tzv. záběry (jeden záběr byl jeden byt nebo až několik bytů najednou), měly být obdobou součástek při sériové výrobě. Bylo třeba propracovat důkladný harmonogram prací jednotlivých čet či směn. Sám autor příspěvku Václav Vencovský se k proudové metodě výstavby vyjádřil takto: „Cílem musí být boj o proud, protože proud znamená vyšší produktivitu práce, rychlé odstranění bytové tísně, znamená kulturní a radostné bydlení našich pracujících.“⁹²

V příspěvku od Josefa Doležala „*Jak jsme připravovali proudovou stavbu na pardubické Dukle*“ se uvádí, že se na stavbě v roce 1954 podílely tři stavební podniky, které vytvořily souběžně tři proudy. První proud národního podniku Pozemní stavby začal 23. dubna 1954. Výrobnost jednoho proudu byla dva byty denně. Produktivita práce při proudové výstavbě se oproti předchozí fázi výstavby sídliště Dukla zvýšila o 81 procent.⁹³ Došlo také ke snížení počtu směn na výstavbu jednoho bytu z 263 směn na 190 směn. Proudová metoda tak ušetřila přes 70 pracovních směn na výstavbu jednoho bytu.⁹⁴ Klesly také nepřímé náklady a snížila se spotřeba materiálu.⁹⁵

Podle článku „*Nové metody si razí cestu ve stavebnictví*“, který vyšel v roce 1954 v pardubickém periodiku *Zář*, mělo být na Dukle postaveno 40 000 bytových jednotek, z toho 12 000 proudovou metodou. Proudovou metodou bylo zpracováno i pokrývání střech sádkovanými taškami. Tašky, které byly už v cihelně srovnány na podložky, byly na těchto podložkách přepraveny až k pokrývači na střechu, čímž docházelo k urychlení prací a zároveň také k úspoře materiálu. Nedocházelo tak k žádným ztrátám způsobeným neopatrnou přepravou na kolečkách a výtahy.⁹⁶

V roce 1955 zhodnotil Josef Doležal v článku „*Proudovou metodou na všechny stavby*“ vydaném v *Rudém právu* výstavbu proudovou metodou jako velmi úspěšnou

⁹¹ VENCOVSKÝ, Václav. Stavíme proudově, Co je proudová stavba. *Práce: [Čechy]*. Praha: Deník Práce, 22. 08. 1954, roč. 10, č. 202, s. 7.

⁹² Tamtéž.

⁹³ DOLEŽAL, Josef. Stavíme proudově, Jak jsme připravovali proudovou stavbu na pardubické „Dukle“. *Práce: [Čechy]*. Praha: Deník Práce, 22. 08. 1954, roč. 10, č. 202, s. 7.

⁹⁴ DOLEŽAL, Josef. Proudovou metodou na všechny stavby. *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 30. 6. 1955, roč. 35, č. 179, s. 2.

⁹⁵ DOLEŽAL, Josef. Proudová výstavba - stavební metoda druhé pětiletky. *Práce: [Čechy]*. Praha: Deník Práce, 15. 03. 1957, roč. 13, č. 64, s. 4.

⁹⁶ Nové metody si razí cestu ve stavebnictví. *Zář*. 1954, roč. 10, č. 50, s. 3.

a efektivní. Na adresu proudové výstavby mimo jiné řekl toto: „*Zkušenosti ze stavby sídliště Dukla v Pardubicích ukazují cestu k rychlejší, kvalitní a hospodárnější výstavbě!*“.⁹⁷ Při dřívějším způsobu výstavby totiž docházelo podle Doležala k prostojům a nerovnoměrnému zatížení pracovníků. Na začátku roku pracovali na stavbě zedníci, ostatní pracovníci nebyli využiti. Na konci roku se situace obrátila. Proudová výstavba oproti tomu zajišťovala, aby pracovní čety nastupovaly po sobě tak, že každý den vykonávaly stejné množství práce a spotřebovaly stejně materiálu. Hlavními znaky proudové metody výstavby byly plynulost a rovnoměrnost.⁹⁸

Proudová metoda byla natolik pokroková a úspěšná, že se Ministerstvo stavebnictví a Ústav stavební ekonomiky rozhodly otevřít vývojovou školu proudového stavění. Škola byla zřízena přímo v Pardubicích při národním podniku Stavobet. Hlavním cílem školy bylo seznamovat s proudovou metodou ve stavebnictví pracovníky z celé republiky. Školení bylo určeno širokým vrstvám stavebníků od inženýrů, plánovačů, dílovedoucích a stavbyvedoucích až po ředitele podniků a činitele ministerstev a investorů. Jako ukázkový příklad z praxe posloužila právě výstavba Dukly. Škola byla otevřena 24. srpna 1954.⁹⁹

Za stavbu sídliště Dukla bylo uděleno několik Řádů práce, stavba byla dávana za vzor po celé republice. Důvodem těchto ocenění byla především rychlost výstavby a na tehdejší dobu moderní pojetí v podobě proudové metody.¹⁰⁰

3.2.2 Hodnocení výstavby sídliště Dukla v roce 1958

V roce 1958 byl v časopise *Architektura ČSR* zveřejněn článek „*Průzkum sídliště Dukla v Pardubicích*“. V článku se objevuje podrobný popis do té doby postavených částí sídliště, plány na jeho dostavbu a také jsou zde zmíněny první kritické názory. V první části článku autor Karel Strejc zkritizoval rozčlenění území a kompozici sídliště. Podle Strejce toto členění navozuje dojem odtržení Dukly od města. Ve druhé části článku autor Jiří Šmejkal zmínil další kritiku. Ta se týkala převážně v té době nedostatečné vybavenosti sídliště.¹⁰¹

Jiří Šmejkal ve své kritice uvádí, že v roce 1958 byly na sídlišti pouze jedny jesle a jediná mateřská škola, která ještě navíc kapacitně nevyhovovala. Tato školka, která byla postavena ve středu sídliště, neměla vlastní jídelnu ani hřiště. Do roku 1958 byla postavena

⁹⁷ DOLEŽAL, Josef. Proudovou metodou na všechny stavby. *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 30. 6. 1955, roč. 35, č. 179, s. 2.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ DOLEŽAL, Josef. Škola proudového stavění v Pardubicích. *Zář*. 1954, roč. 10, č. 68, s. 3.

¹⁰⁰ DOLEŽAL, Josef. Proudová výstavba - stavební metoda druhé pětiletky. *Práce: [Čechy]*. Praha: Deník Práce, 15. 03. 1957, roč. 13, č. 64, s. 4.

¹⁰¹ STREJEC, Karel a Jiří ŠMEJKAL. Průzkum sídliště „Dukla“ v Pardubicích. *Architektura ČSR*. Praha: Klub Architektů, 1958, č. 7, s. 309-316.

jediná základní škola ZŠ Hakenova (dnes ZŠ Josefa Resslera). Škola, která byla otevřena v roce 1955, měla původně 18 tříd. Svoji kapacitou ale nestačila a muselo se tak vyučovat na směny. V článku „*Průzkum sídliště Dukla v Pardubicích*“ se uvádí, že je počítáno s výstavbou další školy.¹⁰² Tato škola byla ale otevřena až v roce 1962 (dnešní ZŠ Staňkova).¹⁰³

Podle Šmejkalů byly do roku 1958 na Dukle otevřeny obchody s potravinami, v samostatném objektu byla zřízena prodejna s kuchyňskými potřebami, železářstvím, porcelánem a novinami (na stejném místě stojí i dnes). Dále se zde nacházely obchody s obuví a koženým zbožím, elektrem, oblečením a prádlem, drogerií. Ze služeb zde bylo kadeřnictví, prádelna, opravná obuvi a sběrný surovin. Všechny tyto služby a naprostá většina obchodů byly vestavěny v parterech obytných domů.¹⁰⁴

Obrázek 16 Pardubice-Dukla, obchody v parteru domů

Obrázek 17 Pardubice-Dukla, prodejna domácích potřeb, porcelánu

¹⁰² STREJČ, Karel a Jiří ŠMEJKAL. Průzkum sídliště „Dukla“ v Pardubicích. *Architektura ČSR*. Praha: Klub architektů, 1958, č. 7. s. 309-316.

¹⁰³ KLUB PŘÁTEL PARDUBICKA. Školy. *Parpedie: Pardubická encyklopedie Klubu přátel Pardubicka* [online]. © 2014 [cit. 2021-03-14]. Dostupné z: <http://www.parpedie.cz/cti-zaznam.php?id=Skoly>

¹⁰⁴ STREJČ, Karel a Jiří ŠMEJKAL. Průzkum sídliště „Dukla“ v Pardubicích. *Architektura ČSR*. Praha: Klub architektů, 1958, č. 7. s. 309-316.

Obytné domy měly svoje vnitřní vybavení, jehož součástí byly často sklepy, prádelny, kočárkárny, kolárny. U některých obytných domů ale byly kritizovány pouze jednostranné vstupy do objektů bez možnosti průchodu přízemní chodbou. Také nebyly dokončeny úpravy zeleně kolem bloků obytných domů.¹⁰⁵

Do roku 1958 bylo sídliště doplněno ještě o další objekty občanské vybavenosti. Šlo o budovu pošty, lékařské stanice a o garáže. Garáže byly postaveny, jejich počet ale nebyl dostačující. K roku 1958 nebyla na sídlišti žádná restaurace. Sportovní stadion byl v této době teprve budován. Obyvatelům chyběla také lékárna.¹⁰⁶

Obrázek 18 Pardubice-Dukla, garáže

Plánovaný kulturní dům nebyl do roku 1958 postaven, ale s jeho realizací mezi Skřivánkem a Duklou se i nadále počítalo. Ve stejné oblasti mělo také vzniknout zdravotnické středisko. V roce 1958 byly ordinace lékařů prozatím rozmístěny různě po sídlišti a umístěny v několika obytných domech.¹⁰⁷

3.2.3 Výzdoba domů na Dukle

Sgrafitová výzdoba na sídlišti Dukla je poměrně bohatá. Nachází se na většině domů, odkazuje na období renesanční výstavby Pardubic.¹⁰⁸ Sgrafitová výzdoba je ale oproti renesanční mnohem jednodušší, některé motivy se velmi často opakují. Proto jsou tato sgrafita z uměleckého pohledu často hodnocena jako méně kvalitní. Z renesance byly převzaty také další prvky. K těmto prvkům patří terakotové rámy a ostění (viz příloha A), které se nachází kolem oken a dveří, a také různě tvarované nadokenní a podokenní římsy.¹⁰⁹ Dalším velmi

¹⁰⁵ STREJČ Karel a Jiří ŠMEJKAL. Průzkum sídliště „Dukla“ v Pardubicích. *Architektura ČSR*. Praha: Klub architektů, 1958, č. 7, s. 309-316.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ BARTOŠ, Štěpán, Zdeněk LUKEŠ a Pavel PANOCH. *Kaleidoskop tvarů: století moderní architektury v Pardubickém kraji*. Pardubice: Helios, 2006. s. 163.

¹⁰⁹ HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. Praha: STPOCH Středočeského kraje, 1980.

častým ozdobným prvkem jsou reliéfy, které jsou umístěny mezi okny či kolem oken, nad vstupními dveřmi nebo jsou součástí kovových zábradlí balkonů či teras.

Jak sgrafita, tak i reliéfy zobrazují převážně různé přírodní motivy (viz příloha B). Dalším velmi častým motivem reliéfů jsou geometrické tvary nejčastěji v podobě kruhu či obdélníku (viz příloha C). Jiné motivy než přírodní nebo geometrické nejsou zas tak moc obvyklé. Mimo přírodních a geometrických motivů jsou zde zastoupeny figurální motivy (viz příloha D). Také se zde objevují motivy spojené s Pardubicemi, např. odkazy na historii města a na pardubický perník (viz příloha E). U sgrafitové výzdoby několika domů lze nalézt také různé symboly a ornamenty (viz příloha F). Autoři sgrafitové výzdoby a reliéfů nejsou známi, patričná dokumentace je totiž majetkem Ministerstva vnitra ČR.¹¹⁰

Obrázek 19 Pardubice-Dukla, příklad sgrafitové výzdoby

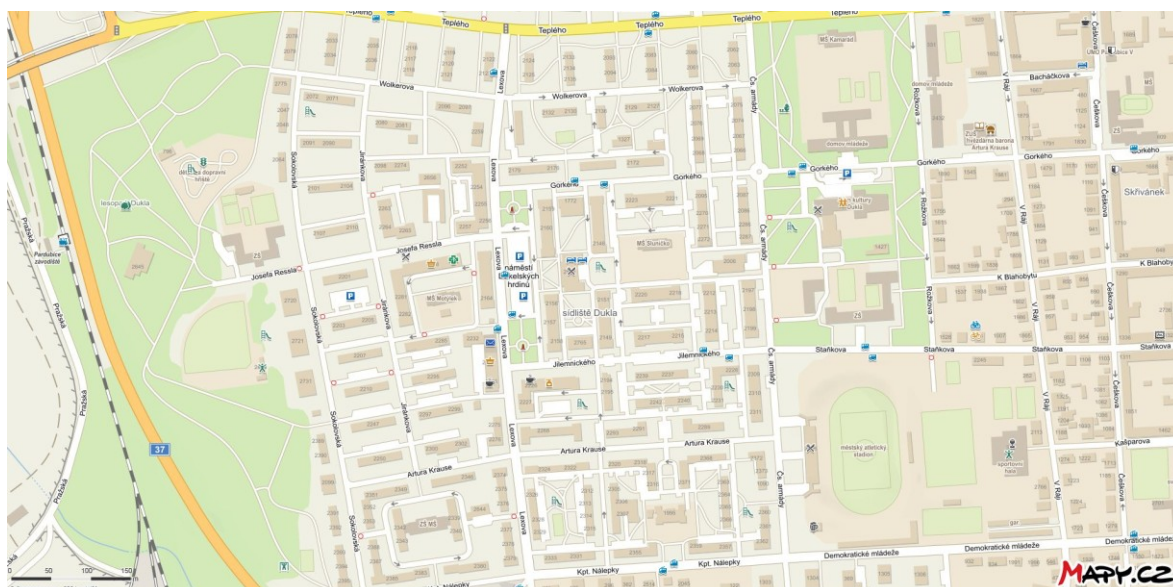

Obrázek 20 Pardubice-Dukla, příklad reliéfu s přírodním motivem

¹¹⁰ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Dukla. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/pardubicky-kraj/pardubice-dukla>

3.2.4 Popis vybraných obytných domů

Téměř všechny obytné domy na sídlišti Dukla jsou zděné a mají tři až šest podlaží. Domy jsou orientovány buď směrem sever - jih nebo východ - západ. Orientace bytu pouze na sever nebyla podle tehdy platné normy povolena.¹¹¹ Většina domů na Dukle neměla po dokončení balkóny. Balkóny byly totiž dlouhou dobu nepřijatelným prvkem. Důvodem bylo to, že vládnoucí KSČ ve své ideologii vnímala balkóny jako buržoazní přežitek. Složení bytů se mírně odlišovalo od zavedené státní normy. Na Dukle převažují dvoupokojové a třípokojové byty nad garsonkami a jednopokojovými byty, přestože v 50. letech nebylo úplně obvyklé stavět vícepokojové byty.¹¹² I toto rozhodnutí mohlo přispět k většímu celkovému počtu obyvatel na sídlišti Dukla.

Obrázek 21 Pardubice-Dukla, mapa sídliště

Obytný dům č. p. 2372 a 2373

Bytový dům se dvěma vchody č. p. 2372 a č. p. 2373 se nachází v ulici Československé armády. Dům, který stojí naproti městskému atletickému stadiónu, je postaven na půdorysu horizontálně zrcadlově převráceného písmene L. Dům svým umístěním částečně zasahuje také do ulice Artura Krause.

Dům je ozdoben třemi sgrafity. Všechna tři sgrafita zobrazují různé přírodní motivy. Jedno ze tří sgrafit se nachází na západní fasádě mezi okny. Toto sgrafito zobrazuje složitý rostlinný motiv v podobě vázané kytice složené z několika různých druhů květů.

¹¹¹ STREJC, Karel a Jiří ŠMEJKAL. Průzkum sídliště „Dukla“ v Pardubicích. *Architektura ČSR*. Praha: Klub Architektů, 1958, č. 7, s. 312.

¹¹² UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Dukla. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/pardubicky-kraj/pardubice-dukla>

Obrázek 22 Pardubice-Dukla, sgrafito s motivem kytice

Zbývá dvě sgrafita jsou součástí východní fasády a kopírují tvar oken. U čtyř oken se také nachází malý, ne příliš prostorný balkón. Součástí všech čtyř balkónů je zdobné kovové zábradlí, které je vytvarované do různých geometrických tvarů. Sgrafita u oken kombinují rostlinné a zvířecí motivy. Jedná se o pět detailně znázorněných druhů rostlin a živočichů, na každé rostlině je jeden živočich. Úplně stejný výjev (jen zrcadlově obrácený) je i na druhém sgrafitu východní fasády. Nad těmito sgrafity je podokenní římsa s parapetem. Přímo na parapetu jsou umístěny dva drobné keramické reliéfy čtvrtkruhového tvaru s motivem připomínajícím srdce.

Obrázek 23 Pardubice-Dukla, rostlinné a zvířecí motivy sgrafita

Stejný tvar i motiv reliéfu se také nachází na západní a severní fasádě domu. Čtvrtkruhové reliéfy jsou opět dva, jeden na každé straně. Na severní fasádě se kromě těchto dvou reliéfů objevuje také další keramický reliéf tentokrát půlkruhového tvaru. Uprostřed něj je rostlinný motiv v podobě květu. Kolem květu se nachází sedm srdcí.

Obrázek 24 Pardubice-Dukla, keramické reliéfy různých tvarů a motivů

Obytný dům č. p. 2357 až 2359

Tento bytový dům se nachází v ulici Kpt. Nálepky. Průčelí domu, které je orientováno na jih směrem do ulice, má tři vchody č. p. 2357 až 2359. Jedná se o třípodlažní dům se sgrafitovou výzdobou a reliéfy.

Na průčelí domu jsou umístěna dvě sgrafita. Tato sgrafita se nachází nad vchody kolem krajních oken průčelí. Hlavním motivem sgrafit jsou symboly pro různá řemesla a profese. Na pravém krajním sgrafitu se navíc nachází figurální motiv v podobě dvou postav. Postavy znázorňují činnost, která je pro dané povolání typická. Mladý muž na pravé straně má na sobě pracovní oděv a s pomocí nástrojů pracuje na výrobě dřevěného sudu. Jde tak s největší pravděpodobností o představitele starého bednářského řemesla. Druhá osoba na levé straně zobrazuje muže se zástěrou a příručníkem přes levou ruku. V rukách drží nádobu. Z celkové podoby postavy lze usuzovat, že jde o hostinského. Nad oknem se nachází hlavní motiv sgrafita. Uprostřed motivu je znázorněno dřevěné vědro spolu s dalšími výrobky typickými pro bednářské řemeslo. Součástí sgrafita jsou také dva rostlinné motivy, které vyplňují zbylou plochu sgrafita. Rostlinný motiv na levé straně zobrazuje druh obilí, možná ječmen. Druhý rostlinný motiv pak znázorňuje popínavou rostlinu, nejspíše chmel.

Obrázek 25 Pardubice-Dukla, figurální a rostlinné motivy sgrafita

Na sgrafitu, které se nachází na levém okraji průčelí domu, je zobrazeno šest symbolů různých profesí. Symboly jsou tvořeny nástroji typickými pro danou profesi či řemeslo. V levé části sgrafita je znázorněno tesařské a sochařské náčiní (hoblík, dláto, kladivo). V jeho pravé části jsou pak rozpoznatelné symboly zámečnického a zednického řemesla (zámečnictví-klíče a kleště, zednictví-lžíce a kladívko). Zbylé dva symboly nejspíše poukazují na technická povolání (kružítko, úhloměr, trojúhelník). Také toto sgrafito je doplněno o rostlinné motivy. První z nich je umístěn v dolní části po obou stranách sgrafita. Druhý rostlinný motiv se nachází v jeho horní části. Nad oběma sgrafity je podokenní římsa. Po stranách obou oken je pak umístěn čtvrtkruhový keramický reliéf zobrazující část květu.

Obrázek 26 Pardubice-Dukla, sgrafito se symboly řemesel

Na průčelí domu se nachází ještě jedno sgrafito. Toto sgrafito je umístěno přímo nad vchodovými dveřmi č. p. 2358. Sgrafito je orámováno stejným typem rámu jako vchodové dveře. Rámy přesně vymezují plochu sgrafita, které má tak obdélníkový tvar. Sgrafito znázorňuje rostlinný motiv v podobě kytice. Kytice je tvořena rozkvetlými květinami svázanými mašlí.

Obrázek 27 Pardubice-Dukla, rostlinný motiv v podobě kytice

Další dvě sgrafita se objevují na severní straně domu. Obě sgrafita jsou umístěna mezi okny. První z nich zobrazuje rostlinný motiv. Jedná se o téměř stejný motiv kytice jako u prvního popsaného domu, pouze je zrcadlově převrácen. Druhé sgrafito je mnohem zajímavější. Jeho ústřední motiv totiž znázorňuje hlavu býka, která je vsazena do černého kruhu. Hlavu býka lze interpretovat také jako znak rodu Pernštejnů. Po stranách býčí hlavy je vyobrazen rostlinný motiv v podobě klasů obilí.

Obrázek 28 Pardubice-Dukla, sgrafito s býčí hlavou

Obytné domy č. p. 2288-2290 a č. p. 2291-2293

Tyto obytné čtyřpodlažní domy se nacházejí v ulici Artura Krause. Vchody u obou domů jsou pouze na severní straně. Oba domy mají velmi zajímavou sgrafitovou výzdobu, která se výrazně odlišuje od všech ostatních domů na sídlišti Dukla. Sgrafita jsou umístěna v horní části domů mezi okny posledního patra. Všechna vyobrazují různé vojenské motivy a také oslavy míru a konce druhé světové války.

Obrázek 29 Pardubice-Dukla, tankisté Rudé armády

Prvním tématem sgrafit jsou vojenské jednotky Rudé armády. Na fotografii č. 29 jsou znázorněni příslušníci tankového praporu. Kromě nich jsou na dalších sgrafitových polích vojáci z řad letectva, pěchoty, jízdy, dělostřelectva, pohraniční stráže apod. Ostatní fotografie jsou uvedeny v obrazové příloze (viz příloha G).

Obrázek 30 Pardubice-Dukla, tanečníci oslavující konec války

Druhým tématem sgrafit jsou oslavy konce války. Skupinky lidí tančí, hrají na hudební nástroje či vítají osvoboditele. Muži na těchto vyobrazeních mají na sobě vojenskou uniformu nebo civilní oblečení, které připomíná ruský venkovský oděv. Ženy mají na sobě tradiční kroje. Další fotografie jsou součástí obrazové přílohy.

Obrázek 31 Pardubice-Dukla, žena s dítětem vítá rudoarmějce

Řada sgrafit je na obou domech ukončena zobrazením československé a sovětské státní vlajky, nad kterými se nachází komunistická pěticípá hvězda. Motiv vlajek má nejspíše symbolizovat vzájemné přátelské vztahy těchto dvou států a vyjadřovat vděk za osvobození Československa Rudou armádou. Pod jedním z nich (č. p. 2290) jsou umístěny dva kovové stožáry, které slouží k vyvěšení vlajek při slavnostních událostech.

Obrázek 32 Pardubice-Dukla, sgrafito s motivem státních vlajek

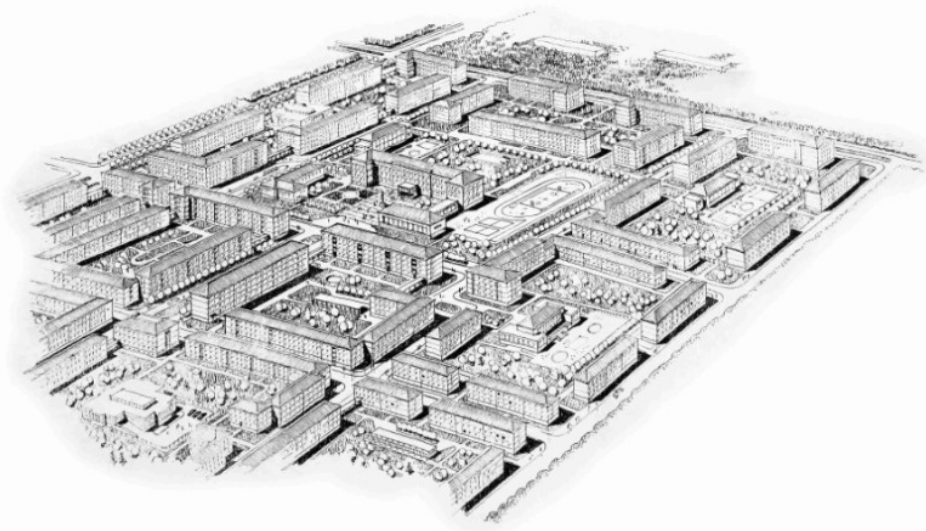
Na severní straně jsou domy zdobeny pouze kruhovými reliéfy. Ty jsou také umístěny mezi okny posledního patra. Zobrazují různé rostlinné motivy, např. květiny, rozkvetlé větve stromů a jejich plody.

Obrázek 33 Pardubice-Dukla, reliéf s rostlinným motivem

3.3 Sídliště Pardubice-Višňovka

Sídliště Višňovka se nachází jihovýchodně od centra města, východně od čtvrtí Dukla a Skřivánek. Centrem Višňovky je Benešovo náměstí a přiléhající Devotyho ulice. Výstavba sídliště probíhala v letech 1957 až 1961. Hlavním autorem projektu Višňovky byl architekt Miloš Návesník.¹¹³ Návesník byl také jedním ze spoluautorů návrhu sídliště Dukla. Mezi jeho další významné práce patřila realizace zimního stadionu v Pardubicích z roku 1956. V roce 1956 byl Miloš Návesník autorem územního plánu Pardubic.¹¹⁴ V pozdějších letech se stal jedním z hlavních tvůrců pardubické výstavby.¹¹⁵ K výstavbě pardubických sídlišť se Návesník vyjádřil takto: „*Sídliště Dukla, v té době největší ve východních Čechách, ulice Svobody, Višňovka a s nimi související výstavba občanského vybavení jsou zhmotněným vyjádřením cílů nové společnosti.*“¹¹⁶

Obrázek 34 Pardubice-Višňovka, vizualizace projektu sídliště

¹¹³ KLUB PŘÁTEL PARDUBICKA. Návesník Miloš, ing. arch. *Parpedie: Pardubická encyklopedie Klubu přátel Pardubicka* [online]. © 2014 [cit. 2021-03-14]. Dostupné z: http://www.parpedie.cz/cti-zaznam.php?id=Navesnik_Milos

¹¹⁴ STREJČ, Karel a Jiří ŠMEJKAL. Průzkum sídliště „Dukla“ v Pardubicích. *Architektura ČSR*. Praha: Klub Architektů, 1958, č. 7. s. 309-316.

¹¹⁵ KLUB PŘÁTEL PARDUBICKA. Návesník Miloš, ing. arch. *Parpedie: Pardubická encyklopedie Klubu přátel Pardubicka* [online]. © 2014 [cit. 2021-03-14]. Dostupné z: http://www.parpedie.cz/cti-zaznam.php?id=Navesnik_Milos

¹¹⁶ NÁVESNÍK, Miloš, Projekty a perspektivy Pardubice. *Pochodeň: Orgán východočeského KV KSČ*. Hradec Králové: František Novák, 27. - 28. 9. 1975, roč. 64, č. 228, s. 4.

Výstavba sídliště Višňovka navazovala na výstavbu Dukly. Na Višňovce byla převzata také stejná technologie, která byla předtím úspěšně použita na Dukle.¹¹⁷ V roce 1959 byly na Višňovce vystavěny byty pro téměř 200 rodin, dalších 260 bytů bylo rozestavěno. Při výstavbě Višňovky se přešlo ze stavebních bloků typu T 16 na typ T 02B. Díky proudové metodě byly byty postavené na Višňovce nejlevnější v republice.¹¹⁸

Na sídlišti byla v roce 1960 otevřena základní škola ZŠ Makarenkova (dnes ZŠ Benešovo náměstí).¹¹⁹ Višňovka stejně jako Dukla byla vybavena obchody a službami v parterech domů v rozšířené části dnešní Devotyho ulice. Sídlíště bylo také doplněno o samostatně stojící objekt prodejny potravin.

3.3.1 Výzdoba domů na Višňovce

Na sídlišti Višňovka se výzdoba dochovala v minimálním rozsahu pouze na čtyřech domech nacházejících se v ulici K Blahobytu a Železničního pluku. Většina domů na Višňovce totiž prošla kompletní rekonstrukcí.

Oproti sídlišti Dukla jsou obytné domy na Višňovce zdobené jednodušším a prostším způsobem. Nesporný vliv na výzdobu domů měla kritika zdobnosti socialistického realismu, kterou již v roce 1954 vyslovil nejvyšší představitel SSSR Nikita Chruščov.

Z ozdobných prvků převažují kamenné reliéfy. Ty se nacházejí na všech čtyřech domech. Na třech domech jsou mezi okny umístěny reliéfy s figurálními motivy. Zachycují momenty ze života lidí v socialistické společnosti. Zobrazují například oslavu 1. máje, dětskou hru, sportování na horách, zedníky při práci, tančící dívky apod. (viz příloha H). U domu č. p. 2187 až 2189 je výzdoba doplněna drobným ornamentálním reliéfem nad vchodovými dveřmi.

¹¹⁷ HNÁTNICKÝ, B. Obětavě a odpovědně do další etapy. *Pochodeň: Orgán východočeského KV KSČ*. Hradec Králové: František Novák, 5. 5. 1975, roč. 64, č. 104, s. 2.

¹¹⁸ FAIT, Josef. Pět let proudového provozu Dukla. *Zář*. 1959, roč. 15, č. 55, s. 2.

¹¹⁹ KLUB PŘÁTEL PARDUBICKA. Školy. *Parpedie: Pardubická encyklopedie Klubu přátel Pardubicka* [online]. © 2014 [cit. 2021-03-14]. Dostupné z: <http://www.parpedie.cz/cti-zaznam.php?id=Skoly>

Obrázek 35 Pardubice-Višňovka, reliéf s dětmi hrající si na slepou bábu

Posledním dům se svojí výzdobou mírně odlišuje od předchozích domů. Kromě menších reliéfů umístěných po stranách oken se na domě také nacházejí sgrafita s rostlinným motivem. Tento motiv představuje luční květiny. Na severní straně jsou umístěna dvě sgrafita, po jednom nad každým vchodem, na jižní straně jsou sgrafita nad všemi čtyřmi balkóny (viz příloha H).

Obrázek 36 Pardubice-Višňovka, sgrafita s rostlinným motivem lučních květin

3.4 Sídliště Pardubice-Tesla

Sídliště Tesla se nachází ve východní části města při Dašické ulici. Bylo postaveno v letech 1948 až 1952. Hlavním autorem projektu sídliště byl architekt Karel Kalvoda. Kalvoda na návrhu spolupracoval také s architektem Karlem Řepou a projektanty ze Stavoprojektu a Vojenského projektového ústavu. Sídliště plynule navazuje na již existující starší zástavbu. Z občanské vybavenosti zde byla zřízena pouze mateřská škola a jesle.

Celkem bylo postaveno kolem 20 obytných domů, ve kterých vzniklo přes 600 bytů určených pro více než dva tisíce obyvatel.¹²⁰

Obrázek 37 Pardubice-Tesla, dům č. p. 1275

Výzdoba sídliště je mnohem střídmejší. Naprostá většina domů, u kterých nebyla provedena rozsáhlá rekonstrukce, je zdobena jednoduchým malovaným rostlinným symbolem. Na každém domě se nachází jiný symbol, který abstraktně ztvárňuje různé květy či listy (viz příloha I). Pouze na jednom domě se místo namalovaného symbolu objevuje obdélníkový reliéf s květinovým motivem. Všechny ozdobné prvky jsou umístěny na jedné straně domu mezi okny a na opačné straně nad vchody (viz příloha I).

¹²⁰ TURISTICKÉ INFORMAČNÍ CENTRUM. Rozvoj Pardubic po roce 1945. *Pardubice: turistické informační centrum* [online]. © 2011-2021 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.ipardubice.cz/rozvoj-pardubic-po-roce-1945/#Dukla>

Obrázek 38 Pardubice-Tesla, detail výzdoby

3.5 Sídliště Chvaletice-Telčice

Město Chvaletice se nachází v Pardubickém kraji nedaleko Přelouče, západně od Pardubic. V první polovině 20. století se jednalo o menší hornickou obec, kde se těžila železná ruda. Na těžbu rudy bylo navázáno po druhé světové válce, kdy došlo k přeměně dolu na lom pyritové břidlice. Lom byl po roce 1948 rozšířen. V důsledku této těžby musela být část Chvaletic zbořena.¹²¹ Z původní obce zůstalo pouze torzo s dominantou kostela se hřbitovem.

Od roku 1950 probíhala výstavba nových obytných domů pro zaměstnance lomu a pro vystěhované obyvatele. Stavělo se na území sousední obce Telčice, která byla do té doby součástí Chvaletic (osamostatnila se v roce 1953).¹²² Počet obyvatel Telčic byl díky nové výstavbě brzy vyšší než ve Chvaleticích. Do roku 1951 bylo postaveno devět domů typu T 12/50 a čtyři domy typu T 11/50. V roce 1956 následovala výstavba dalších čtyř domů typu T 12 a T 13.¹²³

¹²¹ SDRUŽENÍ PŘÁTEL PARDUBICKÉHO KRAJE. Toulky krajem. *Sdružení přátel Pardubického kraje* [online]. © 2004 [cit. 2021-02-14]. Dostupné z: <http://pratele.pa.kraje.sweb.cz/vylet.htm>

¹²² MĚSTO CHVALETICE. Velké stěhování. *Oficiální stránky města Chvaletice* [online]. © 2021 [cit. 2021-02-19]. Dostupné z: <http://www.chvaletice.cz/mesto/historie/velke-stehovani/>

¹²³ MĚSTO CHVALETICE. Hornické sídliště. *Oficiální stránky města Chvaletice* [online]. © 2021 [cit. 2021-02-19]. Dostupné z: <http://www.chvaletice.cz/mesto/historie/hornicke-sidliste/>

CHVALETICKÝ RUDNÝ ZÁVOD se rozšiřuje a z tohoto důvodu zanikne i část staré obce. Pro obyvatele se však už stavějí rodinné domky v blízkém hornickém sídlišti Telčice. Domky budou

Obrázek 39 Chvaletice-Telčice, výstavba sídliště

Ze začátku nebylo sídliště dostatečně vybaveno obchody a službami, první obchod byl otevřen až v roce 1952. Chyběla škola i zdravotnické zařízení. Hned v roce 1950 se sice začalo budovat hornické učiliště, které bylo dokončeno v létě 1951, svému plánovanému účelu ale nikdy nesloužilo. Budova základní školy byla postavena až v roce 1954, ale její kapacita nebyla dostatečná. Na plánovaný kulturní dům dlouho nedošlo. Ten byl otevřen až v roce 1958. Na svou dobu byl kulturní dům kvalitně vybaven, jeho součástí byl divadelní a společenský sál, kino, knihovna, kavárna a několik klubovních místností.¹²⁴

OBYVAJELÉ SÍDLIŠTĚ TELČICE, většinou horníci z nedalekých MKZ Chvaletice, se celé dva roky těšili na pěkný kulturní dům. Podle plánu zaměstnanců Průmyslu Pardubice měl být otevřen k letošnímu Dni horníků. Telčičtí se však těšili předčasně — jak je vidět na snímku našeho fotoreportéra Příborského — do předání stavby chybí ještě mnoho. Zatím se pracovníci pardubického Průmyslu nemohou odhodlat ani ke slibu dokončit v letošním roce alespoň jednu část kulturního domu, ve které má být kino. Mají snad pravdu ti, kteří v Telčicích mávnou rukou a říkají: «Nebylo letos — nebude ani napřesrok?» Chtějí v Průmyslu stavbu, která je v Telčicích tolik potřeba, protáhnout na několik let? (Pac.)

Obrázek 40 Chvaletice-Telčice, kulturní dům

3.6 Pomník obětem 2. světové války v Pardubicích

Pomník obětem 2. světové války, který je znám také pod názvem Pomník Osvobození, se nachází v Pardubicích u vstupu do Tyršových sadů, poblíž fary kostela sv. Bartoloměje. Realizace pomníku byla svěřena sochaři prof. Josefu Malejovskému, který působil jako

¹²⁴ MĚSTO CHVALETICE. Hornické sídliště. *Oficiální stránky města Chvaletice* [online]. © 2021 [cit. 2021-02-19]. Dostupné z: <http://www.chvaletice.cz/mesto/historie/hornicke-sidliste/>

pedagog na Umělecko-průmyslové škole v Praze (UMPRUM Praha). Spoluautorem návrhu byl někdejší funkcionalistický architekt Richard Podzemný.¹²⁵

Původní návrh pomníku, který byl vytvořen už v roce 1949, se od současné podoby dost výrazně lišil. Podle tohoto návrhu mělo vyniknout figurální sousoší. Toto sochařské dílo mělo znázornit tehdejšího vůdce SSSR J. V. Stalina a československého prezidenta a předsedu vládnoucí KSČ Klementa Gottwalda. Podle původního záměru měl pomník stát u budovy fary tak, aby narušil pohled z náměstí Osvobození (dnes náměstí Republiky) na pardubický zámek a zakryl tak jeho architekturu. Zámek byl totiž podle marxistickoleninského pohledu na vývoj dějin vnímán jako symbol zavrženého feudalismu. Tento sochařský záměr nebyl nakonec uskutečněn.¹²⁶

Práce na pomníku podle původního návrhu začaly v roce 1955, kdy byl v den Stalinových narozenin slavnostně položen základní kámen. Už v následujícím roce 1956 došlo ale k pozměnění zamýšleného návrhu. Tato změna byla vyvolána kritikou Stalinova kultu osobnosti. V přepracovaném návrhu je pomník již věnován obětem 2. světové války a památce na osvobození města Rudou armádou.¹²⁷

Hlavním autorem nového návrhu byl již zmíněný sochař Josef Malejovský, který vytvořil také řadu dalších pomníků zobrazujících české osobnosti (např. pomník Aloise Jiráska v Hronově nebo bratří Čapků v Malých Svatoňovicích).¹²⁸ Malejovský na návrhu spolupracoval s architektem Richardem Podzemným. Ústřední postavou nového pomníku se stal rudoarmějce. Postava rudoarmějce, která byla na sloup pomníku umístěna 15. ledna 1957, je znázorněna se zbraní v ruce a vojenskou přilbou. Zároveň se příslušník Rudé armády sklání nad dívkou, která mu nese věnec z květů. Po stranách sloupu s rudoarmějcem stojí v pozoru dva pionýři. Pionýři zdraví a vzdávají hold osvoboditeli Rudé armádě. Na soklu pomníku je vytesán stručný nápis: „Na památku padlým ve 2. světové válce 1939-1945“. Pomník byl dokončen v listopadu 1957. Během let byl pomník již dvakrát restaurován. Nejprve v roce 1976 sochařkami Helenou Trubáčkovou a Jindrou Sekyrovou a podruhé v roce 1985 akademickým sochařem K. Krátkým. V roce 1991 byl pomník opravován z důvodu poškození vandaly (ulomena ruka pionýrky).¹²⁹

¹²⁵ MACÁKOVÁ, Jana a Pavel PANOCH. *Pardubice dříve a dnes*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2018. s. 68.

¹²⁶ Tamtéž

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ KARBAŠ, Jiří. K sochařské tvorbě Josefa Malejovského. *Výtvarná kultura: časopis SČVU*. Praha: Orbis, 1984, roč. 8, č. 2, s. 32.

¹²⁹ UNIVERZITA PARDUBICE A VYSOKÁ ŠKOLA CHEMICKO-TECHNOLOGICKÁ V PRAZE. Památník osvobození. *Sochy a města* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-15]. Dostupné z: <https://sochyamesta.cz/zaznam/16559>

4 SORELA NA CHRUDIMSKU

4.1 Chrudimská sídliště

Významným chrudimským průmyslovým podnikem byly už od 19. století Wiesnerovy strojírný a slévárny. Po roce 1945 došlo ke znárodnění tohoto podniku, závod byl přejmenován na Transportu Chrudim.¹³⁰ Podnik byl v průběhu následujících let rozšiřován, počet zaměstnanců narůstal. S tím souvisela potřeba vybudovat nové bydlení pro zaměstnance.

Nejprve bylo postaveno pět obytných domů v dnešní Pardubické ulici v severní části města. Sídlíště se stavělo v letech 1949 až 1954.¹³¹ Bylo vybudováno v místě, kde původně stávaly zahradnické skleníky na pěstování zeleniny. Z toho byl odvozen také jeho název. Sídlíště bylo pojmenováno Leguma (francouzský výraz pro zeleninu).¹³²

Následovalo sídlíště Na Rozhledně na severozápadním okraji města v blízkosti bývalého závodu Transporta. Sídlíště vzniklo v letech 1950 až 1953.¹³³ Další výstavba probíhala také v přilehlé obci Markovice.¹³⁴ Posledním sídlíštěm postaveným v 50. letech 20. století bylo sídlíště Víta Nejedlého. To se nachází v jižní části Chrudimi u silnice vedoucí do Slatiňan. Bylo určeno pro ubytování příslušníků chrudimského vojenského útvaru.¹³⁵

Charakteristickým znakem chrudimských sídlišť je jejich jednoduchost. Domy jsou bez jakýchkoliv ozdobných prvků. Rozloha těchto obytných celků je výrazně menší než u pardubických sídlišť ze stejného období.

¹³⁰ SMUTNÝ, Vladislav. Z historie chrudimského strojírenství. *Sdružení přátel pardubického kraje* [online]. 7. 8. 2005 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: http://www.kraj.kppardubicka.cz/stranky/cti-prispevky.php?id=Z_historie_chrudimskeho_strojirenstvi

¹³¹ KOBETIČ, Pavel, Tomáš PAVLÍK a Ivo ŠULC. *Chrudim: vlastivědná encyklopedie*. Praha: MILPO MEDIA, 2005. s. 10.

¹³² VLTAVA LABE MEDIA. Chrudim jak ji (ne)znáte. *Chrudimský deník.cz* [online]. 20. 10. 2014 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: https://chrudimsky.denik.cz/kultura_region/chrudim-jak-ji-ne-znate-20141020.html

¹³³ KOBETIČ, Pavel, Tomáš PAVLÍK a Ivo ŠULC. *Chrudim: vlastivědná encyklopedie*. Praha: MILPO MEDIA, 2005. s. 10.

¹³⁴ LUKEŠOVÁ, Věra. Devět let historie jednoho závodu. *Práce: [Čechy]*. Praha: Deník Práce, 30. 10. 1954, roč. 10, č. 261, s. 3.

¹³⁵ KOBETIČ, Pavel, Tomáš PAVLÍK a Ivo ŠULC. *Chrudim: vlastivědná encyklopedie*. Praha: MILPO MEDIA, 2005. s. 10.

4.2 Památník Rudé armády

Památník Rudé armády se nachází v Chrudimi u zadní zdi městského divadla Karla Pippicha. Autorem tohoto uměleckého díla byl akademický sochař František Koreis. Kamenické práce na památníku byly svěřeny Antonínu Saifertovi. Památník byl vytvořen podle návrhu akademického sochaře Karla Lidického.¹³⁶ Pomník byl vytvořen na základě zadaného tématu, kterým byli sovětští vojáci Rudé armády a oběti druhé světové války.

Základní kámen památníku byl položen 5. listopadu 1950. Už po půl roce byl dokončen a 6. května 1951 slavnostně odhalen. Památník se nacházel v parku za divadlem na tehdejší Gottwaldově nábřeží (od roku 1990 nábřeží Karla Čapka). Památník má podobu bronzového reliéfu, který zobrazuje klečící ženu oplakávající svého padlého muže. Reliéf byl umístěn na kamennou desku, na kterou byla použita švihovská žula. Bronzový reliéf s žulovou deskou je podpírán podstavcem. Ten je tvořen dvanácti kamennými kvádry, na kterých jsou vytesána tato slova: Stalingrad - Dukla - Chrudim 1945.^{137, 138} Památník byl dokonce prohlášen za kulturní památku. V roce 1996 byl ale Ministerstvem kultury odstraněn ze seznamu chráněných památek a ztratil tak status kulturní památky ČR. O čtyři roky později v roce 2000 byl památník přesunut na současné místo u zadní zdi chrudimského divadla Karla Pippicha.¹³⁹

4.3 Památník Ležáky

Specifickým příkladem socialistického realismu u nás je Památník Ležáky. Nachází se v Pardubickém kraji nedaleko od Chrudimi. Pietní území Památníku Ležáky bylo v letech 1978 a 1995 prohlášeno za Národní kulturní památku ČR.¹⁴⁰

Památník stojí na místě původní osady Ležáky. Ta byla 24. června 1942 do základu vypálena a zničena nacisty. Důvodem tohoto krutého a nelítostného masakru byla spolupráce obyvatel Ležáků s odbojem a ukrývání vysílačky Libuše. Vyhlazení Ležáků přežily pouze sestry Jarmila a Marie Šťulíkovy.

¹³⁶ UNIVERZITA PARDUBICE A VYSOKÁ ŠKOLA CHEMICKO-TECHNOLOGICKÁ V PRAZE. Památník Rudé armády. *Sochy a města* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-15]. Dostupné z: <https://sochyamesta.cz/zaznam/24744>

¹³⁷ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV. Pomník Rudé armády. *Památkový katalog* [online]. © 2015 [cit. 2021-03-12]. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/pomnik-rude-armady-20091016>

¹³⁸ VZPOMÍNKY NA STAROU CHRUDIM. [Památník Rudé armády...] In: *Facebook* [online]. 26. března 2018 20:18 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/VzpominkynastarouChrudim/photos/pamatnik-rude-armady-v-parciku-za-divadlem-na-tehdejším-gottwaldově-nábřeží-od-r/1815737565156548/>

¹³⁹ UNIVERZITA PARDUBICE A VYSOKÁ ŠKOLA CHEMICKO-TECHNOLOGICKÁ V PRAZE. Památník Rudé armády. *Sochy a města* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-15]. Dostupné z: <https://sochyamesta.cz/zaznam/24744>

¹⁴⁰ PAMÁTNÍK LIDICE. Pietní území. *Památník Ležáky* [online]. © 2015 [cit. 2021-02-06]. Dostupné z: <http://www.lezaky-memorial.cz/pamatnik/pietni-uzemi/>

Krátce po skončení války v roce 1945 se v Ležákách konalo první pietní setkání. Také další setkání pořádaná v rozmezí let 1945 až 1948 měla převážně vzpomínkový a náboženský rozměr. Význam Ležáků byl pojat spíše nacionálně. Důležitým a nepřehlédnutelným bodem osady se stal kopec Zárubka, na kterém byl při prvním pietním setkání vztyčen dřevěný kříž. Právě kříž se stal symbolem celého území.¹⁴¹ Do pietních akcí se zapojovala katolická církev, která popravené ležácké obyvatele označila za „mučedníky“, území Ležáků považovala za „posvátnou půdu“ a organizovala katolické „národní poutě“. Z Ležáků se tak záhy stalo ve své podstatě novodobé poutní místo. Vše se změnilo s nástupem komunistů po únoru 1948. Na dlouhou dobu zmizel z pietních setkání v Ležákách náboženský rozměr, akce byla od té doby zaměřena spíše politicky a byla zneužita komunistickou propagandou.¹⁴²

4.3.1 Návrh památníku od Ladislava Žáka

První pietní úpravy území po vypálených Ležákách byly svěřeny v červnu 1945 Ladislavu Žákovi. Žák byl významný český architekt, malíř a pedagog na Akademii výtvarných umění v Praze. Provedením úprav ho pověřil Svaz spolků pro okrášlení a ochranu domoviny, který vedl profesor Jaroslav Klika. Původní záměr byl věnován československé veřejnosti. Ještě v prosinci 1945 byl záměr svazu schválen jak Zemským národním výborem, tak i Společností pro obnovu Lidic a Ležáků.¹⁴³

Ladislav Žák, který byl sám členem zmíněného svazu, nabídku přijal hned z několika důvodů. Nejpádňějším důvodem byla možnost ověřit si své vlastní teorie týkající se krajinářské architektury. Tyto teorie detailně popsal v tehdy připravovaném spise „Obytná krajina“. To bylo důvodem, proč se při tvorbě návrhu z let 1946 až 1947 zaměřil především na spojení všech úprav s přírodním prostředím.¹⁴⁴

Důležitým dokumentem pro první etapu výstavby Památníku Ležáky je průvodní zpráva k projektu pocházející ze 4. září 1947, ve které Žák nastínil svoji původní představu. Žák ve svém projektu citlivě navázal na náboženský odkaz prvních pietních setkání tím, že navrhl stavbu monumentální zděné kaple s věží. Na návrhu, který vznikl v roce 1948, spolupracoval se stavebním inženýrem Janem Paličkou. Kaple měla být postavena na kopci Zárubka a měla se tak stát dominantou celého pietního území. V její kryptě pak měl být uložen popel popravených ležáckých obyvatel. Podle zmíněné průvodní zprávy z roku 1947 měl Žák v úmyslu místo s uloženým popelem oddělit skleněnou stěnou. Na této stěně a také

¹⁴¹ PAMÁTNÍK LIDICE. Pietní území. *Památník Ležáky* [online]. © 2015 [cit. 2021-02-06]. Dostupné z: <http://www.lezaky-memorial.cz/pamatnik/pietni-uzemi/>

¹⁴² DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. s. 95-112.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž.

na stropě se měla nacházet mozaiková malba. Autorem malby měl být Vladimír Sychra. Tématem mělo být „nanebevzetí mučedníků“. Na malbě měly být zobrazeny stejné postavy jako na sousoší, které plánoval Žák umístit na okraj ležáckého kamenolomu.¹⁴⁵

Obrázek 41 Ležáky, návrh mozaikové malby „nanebevzetí mučedníků“

Mimo to Žák také převzal motiv křesťanského kříže, který je obecně vnímán jako symbol utrpení. Kříž se tak stal ústředním motivem celého památníku. Proto do svého projektu také zařadil dvanáct metrů vysoký dřevěný kříž na vrchu Zárubka, který byl vztyčen v rámci prvních církevních oslav konaných krátce po válce v roce 1945. Dřevěný, později železný kříž s trnovou korunou vytvořenou z ostnatého drátu byl Žákem přesunut z vrchu kopce Zárubka na současné místo nazývané Vysoká paseka.¹⁴⁶

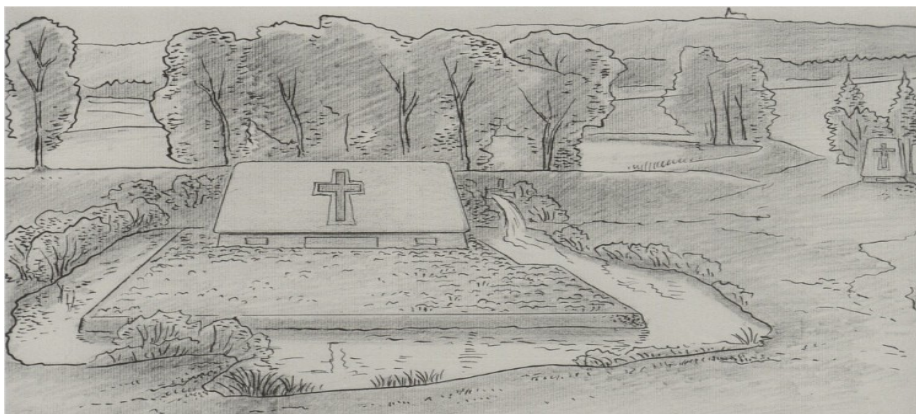
Žák motiv kříže použil také u všech pomníků. Pro tyto pomníky Žák navrhl tři naprosto odlišné varianty jejich podoby. Jedná se o podélnou (horizontální) variantu v podobě tzv. hrobodomů, výškovou (vertikální) variantu samostatně stojících a zvláštní typ u Švandova mlýna.¹⁴⁷ U Švandova mlýna měl být postaven tzv. hrobodům, ale tentokrát na vyvýšeném místě. Kolem pomníku měla totiž být vodní strouha se žulovým žlabem, do které měla přitékat voda z nedalekého malého vodopádu. Vodopád měl vytékat z hráze rybníka přesně v místě, kde se nacházela stavidla a mlýnské kolo.¹⁴⁸

¹⁴⁵ DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. s. 95-112.

¹⁴⁶ ŘEHÁČEK, Jiří. *Pietní území Ležáky*. Vlastivědné listy Pardubického kraje, 2007, č. 2

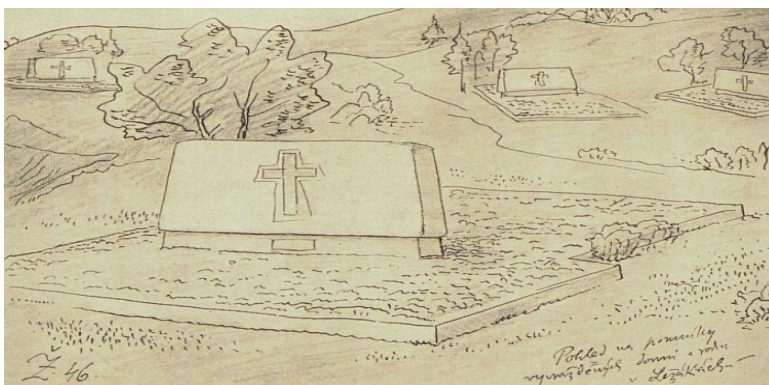
¹⁴⁷ PAMÁTNÍK LIDICE. Pietní území. *Památník Ležáky* [online]. © 2015 [cit. 2021-02-06]. Dostupné z: <http://www.lezaky-memorial.cz/pamatnik/pietni-uzemi/>

¹⁴⁸ DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. s. 95-112.

Obrázek 42 Ležáky, Žákův návrh pomníku Švandova mlýna z roku 1947

Podle Žákova projektu měla být jak u kaple, tak i na všech monolitických pomnících umístěna kamenná deska či stéla (náhrobní kámen). Tyto desky u podélných pomníků tzv. hrobodomů měly mít konický tvar a v bocích měly být mírně zkoseny. Takzvané hrobodomy měly ležet na kamenných vyzdívkách přesně opisujících půdorysy vypálených a zbořených domů. Tyto vyzdívky či podezdívky pomníků měly být tvořeny především starými kameny, kameny z původních domů nebo z volně ležících kamenů. Žák mimo jiné navrhoval, že by se mohla u některých kamenů provést umělá patina (umělé zestárnutí). Kromě toho chtěl pro pietní areál vybrat dvě třetiny kamenů vytvořených z hlinecké žuly, které by byly následně zbarveny železem do hnědočervených odstínů. Právě hlinecká žula se stala hlavním stavebním materiálem a to hlavně ze dvou důvodů. Těmito důvody byly kvalita a odolnost materiálu a také symbolika kamene v podobě odkazu na práci ležáckých mužů v místních kamenolomech. Přibližně ve středu kamenných desek měl být vysekán otvor ve tvaru kříže. V dolní části těchto pomníků měl pak být vytesán nápis s číslem popisným domu a se jménem rodiny, která na daném místě žila.¹⁴⁹

Obrázek 43 Ležáky, Žákův návrh tzv. hrobodomů z roku 1946

¹⁴⁹ DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. s. 95-112.

Stejný tvar otvoru měl být vysekán také u vertikálních pomníků postavených na výšku. Tyto pomníky stojící na samostatných místech byly určeny pro jednotlivé osoby spojené s Ležáky včetně parašutistů z výsadku Silver A, kteří zde působili. Inspirací pro Žákovo řešení pomníků mohla být také událost, která se stala během prvního pietního setkání, kdy lidé symbolicky kladli kameny na sebe a utvářely se tak drobné mohyly přímo na místech vypálených domů. Na mohyly byly položeny desky se jmény rodin a čísla domů.¹⁵⁰

Obrázek 44 Ležáky, podélné pomníky tzv. hrobodomy

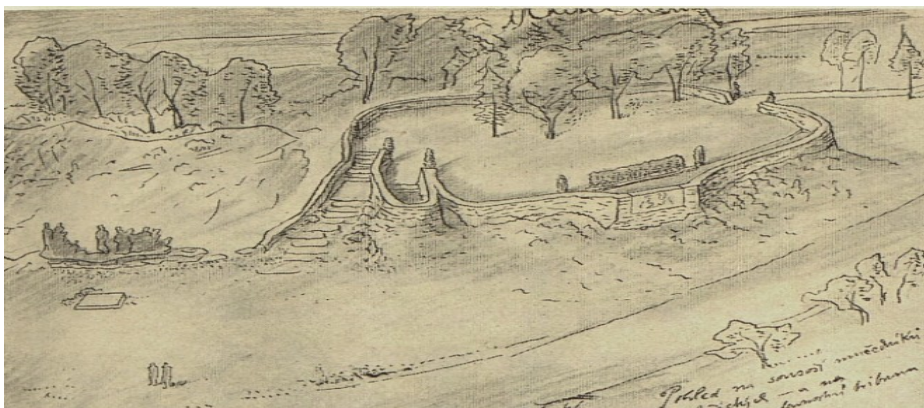
Symbolem pietního areálu a hlavním uměleckým dílem se mělo stát velké sousoší, které Žák ve svém projektu umístil na okraj nedalekého opuštěného kamenolomu. Žák se obrátil na sochaře Karla Dvořáka s jasnou představou o podobě sousoší a práci na něm mu svěřil. Autor figurálního sousoší měl podle Žáka realisticky znázornit větší skupinu postav znázorňujících ležácké oběti. Sousoší mělo být vytvořeno v mírně nadživotní velikosti. Plánované postavy měly být zobrazeny bez jakýchkoliv velkých gest, ale zato měly vyjadřovat hrůzu a tragický osud místních obyvatel. Sochař Karel Dvořák vytvořil sádrový model, na kterém byly postavy provedeny ve skutečné velikosti. Figurální sousoší mělo být odlito z bronzu a osazeno na žulový podstavec, který navrhl sám Žák. Dílo se však nepodařilo dokončit, protože jeho autor Karel Dvořák v roce 1950 zemřel.

¹⁵⁰ DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. s. 95-112.

Obrázek 45 Ležáky, sádrový model sousoší od Karla Dvořáka

Nedaleko od plánovaného sousoší měla stát slavnostní tribuna s řečništěm určená pro návštěvníky každoročního pietního setkání. Podle studie z roku 1946 měla tribuna mít nepravidelný tvar, který by splýval s přírodním terénem a jehož obvod měl být vyzděný kameny různých tvarů a velikostí.¹⁵¹

Obrázek 46 Ležáky, Žákův návrh tribuny pro pietní setkání

Z další sochařské výzdoby byla v plánu dvě díla. První z nich mělo být umístěno v kapli u její boční žulové stěny. Šlo o vysoký reliéf s figurálním motivem. Jeho autorkou se na Žákův popud měla stát sochařka Marta Jirásková-Havlíčková. Reliéf měl realisticky znázornit podobu sester Jarmily a Marie Štulíkových, které jako jediné ležáckou tragédií přežily. Z toho důvodu byla v listopadu 1947 pořízena jejich fotografie. Sochařka sice vytvořila hliněný model reliéfu, ale na jeho finální kamennou podobu už nedošlo.¹⁵²

Druhým sochařským dílem byl obelisk v podobě pětibokého jehlanu s obrubou ve tvaru pětiboké hvězdy. Ladislav Žák ho navrhl na konci čtyřicátých let. Pětiboký jehlan,

¹⁵¹ DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. s. 95-112.

¹⁵² Tamtéž.

tzv. pylon, měl být vytvořen ze skutečské žuly. Žák zamýšlel na stěny jehlanu vytesat nápis v pěti jazycích. Nápis měl obsahovat přesné znění novinového článku vydaného v den, kdy došlo k vypálení Ležáků.¹⁵³

Ladislav Žák do svého projektu zařadil také několik terénních úprav. V rámci těchto plánovaných úprav měla být provedena regulace místního potoka a obnova nacisty zasypaného rybníka u Švandova mlýna. Žákův projekt také počítal s úpravami krajiny, které by byly provedeny citlivě a jednotně pro celý pietní areál. V Ležákách měly být použity porosty, které jsou typické pro místní krajinu. Mělo jít o kombinaci jehličnatých, listnatých a ovocných stromů, keřů a drobných rostlin. Žák při tvorbě projektu myslel i na takové detaily jako byly kamenné lavičky pro návštěvníky, odpadkové koše nebo kamenné ukazatele značící vzdálenost od vstupních bran. Vstupní brány do pietního areálu měly být dvě. U těchto bran se podle Žákova návrhu měl nacházet plastický znak. Znak měl být umístěn nad nápisem „Ležáky“ a měl znázorňovat motiv lebky a kostí. Výběr tohoto motivu Žák zdůvodnil tím, že lebka s kostmi je obecně brána jako symbol smrti a tím tak symbolicky poukazuje na hromadné vraždění ležáckých obyvatel.¹⁵⁴

Ladislav Žák ve výsledku vytvořil rozsáhlý architektonicko-krajinářský koncept, který spojuje přírodní a uměle vytvořené prvky a klade důraz na zachování pietního území. Žákův projekt lze považovat za ucelené krajinářské dílo, které svým tehdy neobvyklým architektonickým řešením a citlivým zasazením staveb do krajiny předstihlo svoji dobu. Bohužel Žákův návrh nebyl nikdy zcela dokončen.

4.3.2 Realizace Památníku Ležáky

Důležitou událostí, která ovlivnila průběh realizace památníku podle Žákova projektu, bylo uzavření smlouvy, ke kterému došlo v dubnu 1948. Smlouva byla uzavírána mezi Svazem okrašlujících spolků a Ladislavem Žákem na straně jedné a Společností pro obnovu Lidic a Ležáků na straně druhé. Smlouva byla pro Žáka nevýhodná a zapříčinila dlouhotrvající spory s investory díla. Ve smlouvě byly sepsány podmínky o postoupení Žákova projektu. Po odevzdání plánů a předání autorských práv Společnosti mohl Žák vykonávat pouze neplacený autorský dozor.¹⁵⁵

Realizace stavby Památníku Ležáky proběhla ve dvou stavebních etapách. První fáze výstavby trvala od roku 1949 do roku 1952. Během této fáze, která byla prováděna pod Žákovým dohledem, byly vytvořeny všechny podélné pomníky tzv. hrobodomy a některé ze

¹⁵³ DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. s. 95-112.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ Tamtéž.

samostatně stojících výškových pomníků určených pro jednotlivé osoby. Ty byly postaveny na místech, která jsou spojená s válečnými událostmi a především s odbojem. Pomníky se nacházejí u lomu Hluboká, u lomu ležícího poblíž Ležáků a u obce Habrovec.¹⁵⁶

V průběhu první etapy byla v plánu také stavba zmíněného pětibokého žulového jehlanu a monumentální zděné kaple s věží, která měla podle Žákova návrhu stát na kopci Zárubka. Politická situace se ale po únoru 1948 razantně změnila. V té době došlo k velkým politickým a ideologickým zásahům do Žákova projektu. Výstavba jehlanu byla odložena a od výstavby kaple, navržené v roce 1948, se upustilo úplně. Toto rozhodnutí bylo oficiálně odůvodněno velkou finanční náročností a posudkem odborné komise, která označila stavbu kaple za neproveditelnou. Ve skutečnosti ale hlavní vinu za odstranění kaple z projektu nesla komunistická ideologie, která se stavěla proti jakýmkoliv církevním motivům.¹⁵⁷

Z politického důvodu došlo také ke změně u pomníků určených jednotlivcům. Šlo o samostatně stojící pomníky se jmény parašutistů z výsadku Silver A. Parašutisté byli nežádoucí pro svou souvislost se západním odbojem, který byl pro komunisty naprosto nepřijatelný. Jejich jména byla tedy vyškrtána a nahrazena jmény domácích odbojářů.¹⁵⁸

Sám Žák měl velké problémy s novým vládnoucím režimem. Problémy vyvrcholily v roce 1950. V tomto roce se v časopise *Architektura ČSR* objevil článek, ve kterém jeho autor Oldřich Starý zkritizoval Žákovo architektonické pojetí, které neodpovídalo tehdejšímu socialistickým idejím. V kritice napsal: „*Celková koncepce je však příliš sentimentální, hřbitovní a naturistická a nezdůrazňuje revoluční povahu skutečného, vědomého odboje uvědomělé obce, což bychom očekávali.*“¹⁵⁹ Po této kritice byla ukončena spolupráce s Ladislavem Žákem. Výstavbu převzal stát a investorem se stal Krajský národní výbor sídlící v Pardubicích (dále jen KNV Pardubice). Po roce 1952 byly práce na památníku pozastaveny.

Druhá fáze začala až v roce 1955, kdy byl Žák osloven Odborem kultury KNV Pardubice a požádán o spolupráci a přepracování svého původního projektu. Žák návrh přijal a v létě téhož roku začal s prací na nové verzi projektu. Druhý, přepracovaný a zjednodušený návrh byl dokončen v roce 1957 a následně předán KNV Pardubice.¹⁶⁰

Žák v této době již nebyl pod takovým politickým tlakem jako předtím, protože po roce 1955 došlo k politickému a společenskému uvolnění. Místo toho však řešil spory se svým zadavatelem a investorem KNV Pardubice. Neměl smlouvu o dílo ani žádný jiný

¹⁵⁶ PAMÁTNÍK LIDICE. Pietní území. *Památník Ležáky* [online]. © 2015 [cit. 2021-02-06]. Dostupné z: <http://www.lezaky-memorial.cz/pamatnik/pietni-uzemi/>

¹⁵⁷ DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. s. 95-112.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ STARÝ, Oldřich. Ležáky. *Architektura ČSR*. Praha: Klub architektů, 1950, roč. 9, č. 3-4, s. 95.

¹⁶⁰ DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. s. 95-112.

dokument potvrzující zakázku na vypracování návrhu. Jeho spory s KNV Pardubice se týkaly proplacení honoráře za autorský dozor a cestovních výloh. Žák napsal v listopadu 1959 dopis Vlastivědnému krajskému ústavu v Pardubicích, ze kterého vyplývá, že chtěl mít nad výstavbou Památníku alespoň částečný dohled.¹⁶¹ Spory ale neukončila ani nabídka smlouvy o autorském dozoru, a tak byla v roce 1960 spolupráce s Žákem opět ukončena.

Oproti původnímu projektu Žák svůj nový návrh značně pozměnil. V rámci tohoto projektu Žák navrhl řadu nových objektů. Naplánována byla budova restaurace s muzeem a také tři přízemní domky se sedlovou střechou. Do návrhu také zahrnul „náhrobek bojovníků“ lemovaný trojcípou obrubou, který měl nahradit zavrženou a nežádoucí kapli. Kromě toho také předělal plán slavnostní tribuny s chórem, upravil okolí dřevěného kříže, navrhl pietní síň, letní restauraci s posezením a několik drobných kamenických doplňků jako např. desku s „básnickým nápisem“, která se měla nacházet u ležáckého lomu. Žádný z těchto návrhů ale nebyl během druhé stavební fáze realizován.¹⁶²

Obrázek 47 Ležáky, návrh „náhrobku bojovníků“

Žák i v tomto novém návrhu stále počítal s původní sochařskou výzdobou. Na místě nerealizovaného Dvořákova sousoší měla vzniknout drobná plastika navrhnutá Žákem někdy po roce 1955. Na plastice v podobě desky měla být vypsána jména všech ležáckých obětí. Plastiku měla vytvořit sochařka Marta Jirásková-Havličková, která byla také autorkou reliéfu určeného pro zrušenou kapli. V plánu byl i plastický znak znázorňující lebku s kostmi. Ani na

¹⁶¹ ŽÁK, Ladislav a DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Byt a krajina*. Praha: Arbor vitae, 2006. s. 121-125.

¹⁶² DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. s. 95-112.

jeho realizaci ale nedošlo. Realizovány nebyly ani kamenné vstupní brány. Stejně dopadly i ostatní zamýšlené sochařské návrhy.¹⁶³

Jedinou výjimkou se stal pětiboký žulový jehlan s nápisem, který byl navržen již během první fáze výstavby. Ani tento návrh se ale nevyhnul mírné úpravě. Změna se dotkla především nápisu, původně navrhovaný text nevyhovoval. Text nápisu byl tedy pozměněn na nic neříkající, ale ideologicky nezávadné znění „Zde stála obec Ležáky“, které bylo napsáno v pěti různých jazycích. Do návrhu byly také nově zakomponovány žulové nádoby určené na řecký oheň. Nádoby byly osazeny kolem jehlanu, měly mít tvar připomínající pařez stromu. Navíc část nádoby byla navržena jako vyndavatelná. Díky tomu mohla být tato část nádoby používána téměř po celý rok na květinovou výzdobu. Pětiboký jehlan byl v roce 1960 umístěn do středu palouku, který v den oslav slouží jako shromaždiště.¹⁶⁴

Obrázek 48 Ležáky, pylon s nápisem popisující ležáckou tragédií

V 60. letech projekt památníku převzala pardubická pobočka státního podniku Stavoprojekt, který stavbu vedl od poloviny šedesátých let až do roku 1988. Během tohoto období byly zřízeny vstupy do areálu památníku a tribuny, které do té doby byly pouze provizorní. Stavoprojekt také provedl řadu krajinářských úprav včetně výsadby stromů. Při krajinářských úpravách se vycházelo z Žákova návrhu. Kromě toho byly v šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých letech navrženy a postaveny objekty muzea s pietní síní, památníku a samostatně stojící restaurace. Autorem všech tří návrhů byl Ing. arch. Lubomír Driml.¹⁶⁵ Malba Vladimíra Sychry, původně plánovaná pro kapli, se stala součástí památníku. Žádná z nově postavených budov už ale neměla s Žákovým návrhem nic společného.

¹⁶³ DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. s. 95-112.

¹⁶⁴ ŘEHÁČEK, Jiří. *Pietní území Ležáky*. Vlastivědné listy Pardubického kraje, 2007, č. 2

¹⁶⁵ DOLEŽALOVÁ, Jarmila, ml. et al. *Křižovatky času - Ležáky v datech*. Včelákov: Jarmila Doležalová, 2007. s. 113.

5 ZÁVĚR

Cílem této práce bylo zmapovat výstavbu socialistického realismu 40. a 50. let na Pardubicku a Chrudimsku. V práci je stanovena typologie staveb, podle které byly popisované objekty rozčleněny. Při tvorbě práce byl proveden terénní průzkum vybraných oblastí, byly zpracovány rešerše dobového tisku a analýza zdrojů. V práci jsou použity jak dobové fotografie, tak i fotografie pořízené autorem při vlastním průzkumu.

V poválečném Československu se socialistický realismus až na výjimky projevil spíše umírněnější formou. Většina u nás postavených objektů nedosahuje monumentality staveb Sovětského svazu za Stalinovy éry. Neobjevují se zde příliš stavby věžového typu (výjimku z tohoto pravidla tvoří např. hotel International v Praze-Dejvicích). Ani pomníky a sochy stavěné na paměť osvoboditelům a nejvyšším představitelům vládnoucí komunistické strany nemají takové rozměry jako v Sovětském svazu. Výjimkou byl snad pouze Stalinův pomník v Praze na Letné. Z realizací staveb socialistického realismu u nás se sovětskému vzoru nejvíce přibližuje Ostrava-Poruba a Havířov. Jedná se o největší dochované komplexy tzv. sorely na našem území. V těchto místech lze také nalézt nejvíce podobných architektonických prvků se stalinovskou výstavbou v SSSR. Součástí Poruby i Havířova je dlouhá obchodní ulice. V Porubě lze nalézt i monumentální oblouky, které jsou součástí zástavby. Výzdobu domů v Porubě lze považovat za nejbohatší ze socialistické výstavby u nás. Přesto ale nedosahuje zdobnosti sovětské architektury. Jedním z důvodů, které vedly k tomu, že architektura sorely u nás není tak monumentální jako v Sovětském svazu, je nejspíše také zdroj inspirace. V SSSR byla architektura inspirována několika směry od ruského baroka, přes francouzský klasicismus a empír až po neoklasicistní a neorenesanční směry. Naproti tomu u nás byly hlavním zdrojem inspirace renesance a klasicismus.

Na rozdíl od zmiňované Poruby a Havířova je architektura socialistického realismu na Pardubicku a Chrudimsku ještě méně monumentální a zdobná. Nenachází se zde klasická obchodní ulice, centrem komplexu je zpravidla náměstí (Dukla, Višňovka, Chvaletice). Sídlištní celky jsou mnohem menší, s výjimkou Dukly. V některých případech zahrnují jen několik obytných domů (sídliště Leguma a Na Rozhledně v Chrudimi, Tesla v Pardubicích). Poměrně bohatá výzdoba domů je na Dukle. Na sídlišti Višňovka je výzdoba zastoupena pouze v podobě kamenných reliéfů, které se dochovaly jen na čtyřech obytných domech (ulice K Blahobytu a Železničního pluku). Jen minimálně je vyzdobeno sídliště Tesla. Chrudimská sídliště nemají výzdobu žádnou, na sídlišti ve Chvaleticích je střídě vyzdoben pouze kulturní dům. Plastiky se na domech ve sledovaných lokalitách neobjevují vůbec.

Nejčastějším typem staveb ve stylu socialistického realismu na Pardubicku a Chrudimsku jsou sídlištní celky. Sídliště jsou utvářena systematicky, jejich charakteristickým znakem je pravidelný pravoúhlý uliční rastr. Koncepce výstavby sídlišť tak umožňuje vznik volných prostranství, která vytvářejí mezi domy plochy obdélníkového nebo čtvercového tvaru. Tyto společné prostory jsou velmi často parkově upraveny. Upravené plochy pak většinou slouží jako klidové a relaxační zóny. Součástí těchto zón bývají nejen různé druhy zeleně, ale také dětská hřiště, lavičky, menší sportoviště apod.

Na sídlišti Dukla převažují samostatně stojící domy, větší obytné bloky se nacházejí pouze na náměstí Dukelských hrdinů a v jižní části sídliště. Naproti tomu na Višňovce větší obytné bloky převažují nad samostatně stojícími domy. U ostatních sídlišť se větší obytné bloky nevyskytují vůbec, vesměs jde o jednotlivé objekty. Chrudimská sídliště jsou součástí dřívější zástavby. Na rozdíl od Dukly a Višňovky v Pardubicích nejsou koncipována jako samostatná městská čtvrť.

Sídliště na Pardubicku a Chrudimsku jsou tvořena převážně třípodlažními až pětipodlažními obytnými domy. Domy s obchodním parterem se vyskytují ze sledovaných míst pouze na Dukle (na náměstí Dukelských hrdinů a v ulici Josefa Resslera) a na Višňovce (v ulici Devotyho). V Chrudimi ani ve Chvaleticích domy s obchodním parterem nejsou, obchody jsou umístěny pouze v jednotlivých samostatně stojících budovách. Dukla a Višňovka totiž byly koncipovány jako samostatné městské čtvrti, které měly mít veškerou občanskou vybavenost. Z toho důvodu zde byl potřeba mnohem větší počet obchodů a služeb. Na Dukle, Višňovce i ve Chvaleticích byly v průběhu výstavby sídlišť postaveny také školy. Mnohem menší chrudimská sídliště a sídliště Tesla v Pardubicích jsou pevnou součástí zástavby města, školy a další občanská vybavenost nebyly proto potřeba. U chrudimských sídlišť Leguma a Na Rozhledně, která byla postavena v blízkosti areálu Transporty, nebyl pro občanskou vybavenost ani dostatek místa.

Z kulturních a společenských staveb období socialistického realismu byly na Pardubicku a Chrudimsku realizovány kulturní domy ve Chvaleticích a v Pardubicích na Dukle. Oba dva kulturní domy byly projektovány jako součást sídliště, podle původního projektu byl ale postaven pouze kulturní dům ve Chvaleticích. Dokončen byl sice až s odstupem několika let, zato ale na svou dobu nabízel mnoho možností trávení volného času. Kulturní dům na Dukle měl být podle původního návrhu postaven na náměstí Dukelských hrdinů. Po změně projektu byl ale realizován mnohem později na jiném místě v ulici Gorkého. Ke stavbě došlo až v 60. letech. Z úřadů se v daných lokalitách nacházela pouze pošta na náměstí Dukelských hrdinů.

Součástí socialistické výstavby jsou také sochy, pomníky a památníky. V Pardubicích byl postaven Pomník obětem 2. světové války. Pomník je situován na schodišti u vstupu do Tyršových sadů. Na Chrudimsku se kromě menšího Památníku Rudé armády u chrudimského divadla nachází také areál pietního místa Ležáky. Jde o nejvýznamnější realizaci památníku v celém Pardubickém kraji. Památník Ležáky je jedinečným krajinářsko-architektonickým konceptem, který na tehdejší dobu neobvyklým způsobem zkombinoval přírodní a uměle vytvořené prvky. Jedinečné je jeho pojetí zasazení umělých prvků do krajiny.

Z uvedených faktů vyplývá, že vliv socialistické výstavby přelomu 40. a 50. let je na Pardubicku a Chrudimsku patrný. Za nejvýznamnější objekt lze považovat Památník Ležáky, a to i přesto, že původní plán architekta Žáka nebyl zcela uskutečněn. Ze sídlištních souborů je třeba zaměřit pozornost především na pardubickou Duklu. V době své výstavby byla Dukla považována za jedno z nejlepších sídlišť, vychvalována byla pokroková proudová metoda výstavby. Už na konci 50. let ale bylo toto sídliště v dobovém tisku kritizováno. Nevhodné se zdálo být především umístění sídliště zcela mimo tehdejší město, kritika byla také zaměřena na nedostatečnou občanskou vybavenost. Po roce 1989 byla socialistická výstavba obecně zatracována a považována za nedůležitou. Z dnešního pohledu je ale opět Dukla vnímána převážně kladně. Po dostavění dalších objektů v pozdějším období došlo k propojení Dukly se Skřivánkem, a tím i s celým městem. Bydlení v této čtvrti se v posledních letech jeví jako výhodnější a komfortnější než bydlení na sídlištích ze 70. a 80. let. Paneláková sídliště z těchto pozdějších let (Polabiny, Karlovina, Dubina) se vyznačují strohými vysokými budovami s malými odstupy od sebe, často i nedostatkem zeleně a volných prostranství. Dukla je v tomto ohledu mnohem příjemnější, nabízí obyvatelům klidnější a hezčí prostředí pro život. Podobně lze hodnotit i ostatní popisovaná sídliště.

Výstavba socialistického realismu je z pohledu památkové péče vnímána jako součást vývoje architektury na našem území, proto jsou některé vybrané objekty v republice památkově chráněny. Z výstavby v oblasti Pardubicka a Chrudimska má památkovou ochranu Památník Ležáky. Je otázkou, zda památkově chránit i jiné lokality. Bylo by pravděpodobně vhodné uvažovat o památkové ochraně některých vybraných budov na sídlišti Dukla. Sídliště jako celek je narušeno rekonstrukcí některých domů, při které došlo k odstranění původní výzdoby, a také dostavbou nových objektů na západním okraji Dukly. Z původní výzdoby pardubických sídlišť Višňovka a Tesla zbylo jen torzo. Zbývající lokality nejsou z uměleckého hlediska již tak zajímavé.

Ochrana památek z období socialismu je v dnešní době velmi komplikovaná. Je proto důležité věnovat také jim větší pozornost a snažit se zamezit necitlivým rekonstrukcím nebo

úplné devastaci těchto objektů, aby byly do budoucna zachovány i významné příklady poválečné architektury.

6 RÉSUMÉ

The bachelor thesis deals with the buildings of socialist realism of the 1940s and 1950s in the districts of Pardubice and Chrudim. The typology of buildings is defined in the thesis, according to which the described buildings were classified. A field survey of selected areas was carried out. The search of period press and the analysis of sources were elaborated. The thesis uses both period photographs and photographs taken by the author during his own research.

In post-war Czechoslovakia, socialist realism manifested itself in a more moderate form. Most of the buildings built in our country do not reach the monumentality of the buildings of the Soviet Union during the Stalin era. Of the so-called sorela constructions in our country, Ostrava-Poruba and Havířov are closest to the Soviet model. These are the largest preserved complexes in our territory. The architecture of socialist realism in the Pardubice and Chrudim districts is less monumental and less decorated. The most common type of buildings in the Pardubice and Chrudim districts are housing estates. The housing estates are formed systematically and the characteristic feature is a regular rectangular street grid. The housing estates are smaller, in some cases there are only a few residential houses. The richest decoration of houses is in Dukla. Sculptures do not appear at all on houses in the monitored localities. Detached houses predominate in the Dukla housing estate, while residential blocks are more common in Višňovka. In the rest of housing estates, larger residential blocks do not occur at all. Chrudim housing estates are not conceived as a separate city district.

The housing estates in the Pardubice and Chrudim districts consist mainly of residential houses, houses with a commercial parterre occur from the monitored places only in Dukla. Schools were also built in Dukla, Višňovka and Chvaletice. Of the cultural and social buildings of the socialist realism period in the Pardubice and Chrudim districts, cultural houses in Chvaletice and in Pardubice in Dukla were built, but only the cultural house in Chvaletice was built according to the original project. The cultural house in Dukla was built later in a different place than originally planned.

Of the statues, monuments and memorials, the most important is the reverential area of Ležáky. The Ležáky Memorial is a unique landscape-architectural concept that has combined natural and man-made elements in an unusual way.

The influence of socialist construction at the turn of the 1940s and 1950s is evident in the Pardubice and Chrudim districts. Dukla is exceptional among the housing estates. From

today's point of view, Dukla is perceived mostly positively, as a pleasant and quiet place to live.

From the point of view of monument preservation, the buildings of socialist realism are understood as a part of the architecture development in our territory, some buildings in the republic are protected as monuments. It is important to pay attention to the monuments from the period of socialism as well and try to prevent insensitive reconstructions or complete devastation of these buildings, so that also important examples of post-war architecture are preserved toward the future.

7 POUŽITÁ LITERATURA

Dobové prameny

ADLA, Zdeněk. Pohled na Moskvu. *Rudé právo*. 1953, roč. 4, č. 19, s. 4. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1953/4/19/4.png>

Cihlové bloky na staveništi v Dukle. *Zář*. 1956, roč. 12, č. 44, s. 3.

DOLEŽAL, Josef. Proudová výstavba - stavební metoda druhé pětiletky. *Práce*. Praha: Deník Práce, 15. 03. 1957, roč. 13, č. 64, s. 4. ISSN 0231-6374. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:2d8f1ef0-5d84-11e7-b92d-005056827e51>

DOLEŽAL, Josef. Proudovou metodu na všechny stavby. *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 30. 6. 1955, roč. 35, č. 179, s. 2. ISSN 0032-6569. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:76ce7e68-bff9-4727-9679-4b428810bbe8>

DOLEŽAL, Josef. Stavíme proudově, jak jsme připravovali proudovou stavbu na pardubické „Dukle“. *Práce: [Čechy]*. Praha: Deník Práce, 22. 08. 1954, roč. 10, č. 202, s. 7. ISSN 0231-6374. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:4cdd2f91-3f7f-11e7-a7ae-001018b5eb5c>

DOLEŽAL, Josef. Škola proudového stavění v Pardubicích. *Zář*. 1954, roč. 10, č. 68, s. 3.

FAIT, Josef. Pět let proudového provozu Dukla. *Zář*. 1959, roč. 15, č. 55, s. 2

HÁBÍK, Jan. Cíl: Beze zbytku splnit náročné úkoly. *Pochodeň: Orgán východočeského KV KSČ*. Hradec Králové: František Novák, 20. 9. 1977, roč. 66, č. 222, s. 3. ISSN 1801-285X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:40a5149e-ba81-46d0-a982-803e2d0f80c3>

HNATECKÝ, B. Obětavě a odpovědně do další etapy. *Pochodeň: Orgán východočeského KV KSČ*. Hradec Králové: František Novák, 5. 5. 1975, roč. 64, č. 104, s. 2. ISSN 1801-285X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ab932baf-c4c2-445e-a8f6-cd8804a15d76>

KARBAŠ, Jiří. K sochařské tvorbě Josefa Malejovského. *Výtvarná kultura: časopis SČVU*. Praha: Orbis, 1984, roč. 8, č. 2, s. 32. ISSN 0139-9365. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:eb821040-8557-11ea-a60e-5ef3fc9bb22f>

LUKEŠOVÁ, Věra. Devět let historie jednoho závodu. *Práce: [Čechy]*. Praha: Deník Práce, 30. 10. 1954, roč. 10, č. 261, s. 3. ISSN 0231-6374. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:aae87e60-1b70-11e7-981b-005056825209>

NÁVESNÍK, Miloš. Projekty a perspektivy Pardubice. *Pochodeň: Orgán východočeského KV KSČ*. Hradec Králové: František Novák, 27. - 28. 9. 1975, roč. 64, č. 228, s. 4. ISSN 1801-285X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:1a54da43-f453-495a-b3d3-85b07c07cbfb>

Nové metody si razí cestu ve stavebnictví. *Zář*. 1954, roč. 10, č. 50, s. 3.

Obrana lidu: list Československé armády. Praha: Magnet-Press, 2. 7. 1959, roč. 18, č. 156, s. 2. ISSN 0231-6218. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:35709c10-794b-11e7-8af7-005056820560>

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [s.n.], 29. 9. 1957, roč. 37, č. 271., s. 5. ISSN 0032-6569. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:fa1f87b1-0e47-4175-953d-5b34b1586325>

STANISLAV, František. Socialistická výstavba Pardubic - dílo nás všech: Mnoho se již změnilo, Projekt nového města pro 30. 000 lidí, Park kultury a oddechu bude středem obou částí města. *Východočeská zář.* 1952, roč. 8, č. 28, s. 6.

STREJC, Karel a Jiří ŠMEJKAL. Průzkum sídliště „Dukla“ v Pardubicích. *Architektura ČSR.* Praha: Klub Architektů, 1958, č. 7, s. 309-316. ISSN 0300-5305. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:678fe8e0-d8ba-11e6-b333-5ef3fc9ae867>

STARÝ, Oldřich. Ležáky. *Architektura ČSR.* Praha: Klub Architektů, 1950, roč. 9, č. 3-4, s. 95-97. ISSN 300-5305. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:d03b89f0-8b56-11e6-bf08-001018b5eb5c>

ŠÍMA, Jaroslav. Bydlení za kapitalismu a při výstavbě socialismu. *Architektura ČSR.* Praha: Klub Architektů, 1950, roč. 9, č. 5-6, s. 114. ISSN 0300-5305. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:19c15670-8b59-11e6-bf08-001018b5eb5c>

VENCOVSKÝ, Václav. Stavíme proudově, Co je proudová stavba. *Práce:* Praha: Deník Práce, 22. 08. 1954, roč. 10, č. 202, s. 7. ISSN 0231-6374. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:4cdd2f91-3f7f-11e7-a7ae-001018b5eb5c>

Literatura

BARTOŠ, Štěpán, Zdeněk LUKEŠ a Pavel PANOCH. *Kaleidoskop tvarů: století moderní architektury v Pardubickém kraji.* Pardubice: Helios, 2006. ISBN 80-85211-19-X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:7986efb0-6c96-11e7-94b3-005056825209>

Dějiny českého výtvarného umění. Praha: Academia. sv. 5. ISBN 80-200-1488-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:4e69f2f0-d4df-11e5-964f-005056825209>

DOLEŽALOVÁ, Jarmila, ml. et al. *Křižovatky času - Ležáky v datech.* Včelákov: Jarmila Doležalová, 2007. ISBN 978-80-254-0457-7.

DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák.* Řevnice: Arbor vitae, 2013. ISBN 978-80-87164-76-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:2497c6e0-5d58-11e5-9a33-5ef3fc9ae867>

HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek.* Praha: STPOCH Středočeského kraje, 1980.

HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás: přehled stavebních slohů.* 3., dopl. vyd. Praha: Orbis, 1970. str. 264-266.

HOPKINS, Owen. *Architektonické slohy: obrazový průvodce.* Praha: Grada Publishing, 2017. ISBN 978-80-247-5750-6.

KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950.* Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin, [vol.] 8. ISBN 80-7277-212-0.

KOBETIČ, Pavel, Tomáš PAVLÍK a Ivo ŠULC. *Chrudim: vlastivědná encyklopedie*. Praha: MILPO MEDIA, 2005, ISBN 80-903481-4-9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:7f8f0b20-a12d-11e6-89b1-5ef3fc9ae867>

KUSÁK, Alexej, Otakar MOHYLA, a Miroslav KLOMÍNEK. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Trorst, 1998. ISBN 80-7215-055-3. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c86c7320-be4c-11e4-ba2b-5ef3fc9bb22f>

MACÁKOVÁ, Jana a Pavel PANOCH. *Pardubice dříve a dnes*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2018. ISBN 978-80-7560-155-1.

MUSIL, Jiří. *Lidé a sídliště*. Praha: Svoboda, 1985. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:1556b950-40b9-11e4-bdb5-005056825209>

NĚMEC, Alexandr. *Domovní znamení na kladenských věžácích*. Kladno: Halda, 2017. ISBN 978-80-905992-9-1.

NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídliště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*. Kladno: Halda, 2018. ISBN 978-80-907236-0-3

PETIŠKOVÁ, Tereza. *Československý socialistický realismus 1948-1958*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-86010-61-9.

RADIM, Prokop a kolektiv. *Havířov 1955-2005*, Statutární město Havířov, Havířov 2005. ISBN 80-239-4423-1.

ŘEHÁČEK, Jiří. *Pietní území Ležáky*. Vlastivědné listy Pardubického kraje, 2007, č. 2

SEDLÁKOVÁ, Radomíra, *Sbírka architektury a Palác Kinských (Praha, Česko). Sorela: česká architektura padesátých let: Národní galerie v Praze, Sbírka architektury: Palác Kinských 14. dubna - 22. května 1994*. Praha: Národní galerie, 1994. ISBN 80-7035-066-0. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:102cc551-886b-4c13-886f-2ad80bac0e96>

STRAKOŠ, Martin. *Nová Ostrava a její satelity: kapitoly z dějin architektury 30. - 50. let 20. století*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-85034-60-8.

ZEMAN, Lubomír. *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008. ISBN 978-80-85034-40-0.

ŽÁK, Ladislav a Dita DVOŘÁKOVÁ. *Byt a krajina*. Praha: Arbor vitae, 2006. ISBN 80-86300-78-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:2beabba0-d7d0-11e3-94ef-5ef3fc9ae867>

Internetové zdroje

AMERICKÝ GLOSÁŘ. Americká renesance. In: *Blogger* [online]. 2017-01-08 [cit. 2021-12-08]. Dostupné z: <http://americkyglosar.blogspot.com/2017/01/americka-renesance.html>

ČERNÁ LOUKA. Památky a architektura: věžičky. *VisitOstrava!!!* [online]. © 2016-2021 [cit. 2020-12-17]. Dostupné z: <https://www.ostravainfo.cz/cz/objevuj-ostrovu/pamatky-a-architektura/8885-vezicky.html>

ČESKÝ ROZHLAS. Ostravskou část Poruba zdobí sorela. Architektura ve stylu socialistického realismu. *Český rozhlas* [online]. 2015-03-11 [cit. 2020-12-17]. Dostupné z: <https://regiony.rozhlas.cz/ostravskou-cast-poruba-zdobi-sorela-architektura-ve-stylu-socialistickeho-7438814>

HALDA. Rozdělov – fotogalerie. *Kladno minulé* [online]. © 2007 - 2013 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: <http://www.kladnominule.cz/front.page/photos/52?gallery=44&photo=905>

KLUB PŘÁTEL PARDUBICKA. Návesník Miloš, ing. arch. *Parpedie: Pardubická encyklopedie Klubu přátel Pardubicka* [online]. © 2014 [cit. 2021-03-14]. Dostupné z: http://www.parpedie.cz/cti-zaznam.php?id=Navesnik_Milos

KLUB PŘÁTEL PARDUBICKA. Školy. *Parpedie: Pardubická encyklopedie Klubu přátel Pardubicka* [online]. © 2014 [cit. 2021-03-14]. Dostupné z: <http://www.parpedie.cz/cti-zaznam.php?id=Skoly>

LUKEŠ, Zdeněk. Karl-Marx-Hof, jeden ze symbolů takzvané rudé Vídně. *Lidovky.cz* [online]. 2016-07-20 [cit. 2020-12-11]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/relax/design/karl-marx-hof-jeden-ze-symbolu-takzvane-rude-vidne.A160711_152118_in-bydleni_toh

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV. Pomník Rudé armády. *Památkový katalog* [online]. © 2015 [cit. 2021-03-12]. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/pomnik-rude-armady-20091016>

MĚSTO CHVALETICE. Velké stěhování. *Oficiální stránky města Chvaletice* [online]. © 2021 [cit. 2021-02-19]. Dostupné z: <http://www.chvaletice.cz/mesto/historie/velke-stehovani/>

MĚSTO CHVALETICE. Hornické sídliště. *Oficiální stránky města Chvaletice* [online]. © 2021 [cit. 2021-02-19]. Dostupné z: <http://www.chvaletice.cz/mesto/historie/hornicke-sidliste/>

MĚSTO OSTROV. Rudá věž smrti v Ostrově. *Město Ostrov: turistický portál* [online]. © 2021 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: <https://www.icostrov.cz/ruda-vez-smrti/>

MOZGALEV, Konstantin. Administrativno-žiloe zdanie na ul. Krasnych vorot 1948-1953. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-11]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/krvorot.htm>

MOZGALEV, Konstantin. Gostinica „Leningradsckaja 1943-1953. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-11]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/lenin.htm>

- MOZGALEV, Konstantin. Gostinica „Ukrajina“ 1950-1955. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-08]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/ukraina.htm>
- MOZGALEV, Konstantin. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-10-29]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/>
- MOZGALEV, Konstantin. Vos' maja vysotka. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-10-31]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/8.htm>
- MOZGALEV, Konstantin. Zdanie MGU na Vorob'evych gorach 1949-1955. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-02]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/mgu.htm>
- MOZGALEV, Konstantin. Zdanie Ministerstva inostrannyh del 1948-1953. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-08]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/mid.htm>
- MOZGALEV, Konstantin. Žiloe zdanie na Kotel'ničeskoj naberežnoj 1948-1952. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-03]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/kotel.htm>
- MOZGALEV, Konstantin. Žiloe zdanie na Kudrinskoj ploščadi 1950-1954. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-10]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/plvost.htm>
- MR. *Sorela: architektura 50. let minulého století* [online]. 2013 [cit. 2020-12-18]. Dostupné z: <http://sorela.info/>
- MUZEUM VĚŽÁKŮ KLADNO. *Muzeum věžáků Kladno* [online]. 2021 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: <https://www.muzeumvezaku.cz/>
- PAMÁTNÍK LIDICE. Pietní území. *Památník Ležáky* [online]. © 2015 [cit. 2021-02-06]. Dostupné z: <http://www.lezaky-memorial.cz/pamatnik/pietni-uzemi/>
- PARAMO. Historie. *Paramo* [online]. 2021 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.paramo.cz/CS/o-nas/Stranky/historie.aspx>
- SDRUŽENÍ PŘÁTEL PARDUBICKÉHO KRAJE. Toulky krajem. *Sdružení přátel Pardubického kraje* [online]. © 2004 [cit. 2021-02-14]. Dostupné z: <http://pratele.pa.kraje.sweb.cz/vylet.htm>
- SMUTNÝ, Vladislav. Z historie chrudimského strojírenství. *Sdružení přátel pardubického kraje* [online]. 7. 8. 2005 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: http://www.kraj.kppardubicka.cz/stranky/cti-prispevky.php?id=Z_historie_chrudimskeho_strojirenstvi
- SYNTHESIA. Historie. *Synthesia* [online]. © 2011 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.synthesia.eu/cze/o-spolecnosti/historie>
- TAFTOVÁ, Patricie. Vídeňské sociální bydlení. *Stavebnictví* [online]. 2019-05-23 [cit. 2020-12-11]. Dostupné z: <https://www.casopisstavebnictvi.cz/clanky-videnske-socialni-bydleni.html>

TURISTICKÉ INFORMAČNÍ CENTRUM. Rozvoj Pardubic po roce 1945. *Pardubice: turistické informační centrum* [online]. © 2011-2021 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.ipardubice.cz/rozvoj-pardubic-po-roce-1945/#Dukla>

TURISTIKA. Kladno – věžáky sídliště Vítězného února. *Turistika.cz* [online]. © 2007 - 2013 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: <https://www.turistika.cz/mista/kladno-vezaky-sidliste-vitezneho-unora/detail>

UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Dukla. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/pardubicky-kraj/pardubice-dukla>

UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Polabiny. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-03-04]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/pardubicky-kraj/pardubice-polabiny>

UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Sídliště Nový Ostrov. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/karlovarsky-kraj/ostrov-sidliste-novy-ostrov>

UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Rozdělov. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/stredocesky-kraj/kladno-rozdelov>

UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Slovany, východní předměstí. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-11]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/sidliste/plzensky-kraj/plzen-slovany-vychodni-predmesti>

UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE. Slovníček pojmů. *Panelaci.cz* [online]. © 2017 [cit. 2021-01-11]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/stranka/slovnicek-pojmu>

UNIVERZITA PARDUBICE A VYSOKÁ ŠKOLA CHEMICKO-TECHNOLOGICKÁ V PRAZE. Památník osvobození. *Sochy a města* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-15]. Dostupné z: <https://sochyamesta.cz/zaznam/16559>

UNIVERZITA PARDUBICE A VYSOKÁ ŠKOLA CHEMICKO-TECHNOLOGICKÁ V PRAZE. Památník Rudé armády. *Sochy a města* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-15]. Dostupné z: <https://sochyamesta.cz/zaznam/24744>

VLTAVA LABE MEDIA. Chrudim jak ji (ne)znáte. *Chrudimský deník.cz* [online]. 20. 10. 2014 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: https://chrudimsky.denik.cz/kultura_region/chrudim-jak-ji-ne-znate-20141020.html

VLTAVA LABE MEDIA. Otec rozdělovských věžáků se stal čestným občanem Kladna. *Kladenský deník.cz* [online]. 12. 9. 2019 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: https://kladensky.denik.cz/zpravy_region/otec-rozdelovskych-vezaku-se-stal-cestnym-obcanem-kladna-20191218.html

VÝCHODOČESKÉ MUZEUM V PARDUBICÍCH. Telegrafia – babička Tesly. *Východočeské muzeum v Pardubicích* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.vcm.cz/vystavy-a-expozice/webove-vystavy/telegrafia-babicka-tesly/>

VZPOMÍNKY NA STAROU CHRUDIM. [Památník Rudé armády...] In: *Facebook* [online]. 26. března 2018 20:18 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z:

<https://www.facebook.com/VzpominkynastarouChrudim/photos/památník-rudé-armády-v-parčíku-za-divadlem-na-tehdejším-gottwaldově-nábřeží-od-r/1815737565156548/>

ŽIVÝ KRAJ. Sorela – sovětský styl inspirovaný západem. In: *Karlovarský kraj* [online]. 2019-09-16 [cit. 2021-01-13]. Dostupné z: <https://blog.zivykraj.cz/sorela/>

Zdroje ilustrací

- Obrázek 1 MOZGALEV, Konstantin. Zdanie MGU na Vorob'evych gorach 1949-1955. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-02]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/mgu.htm>
- Obrázek 2 MOZGALEV, Konstantin. Žiloe zdanie na Kotel'ničeskoj naberežnoj 1948-1952. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-03]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/kotel.htm>
- Obrázek 3 MOZGALEV, Konstantin. Žiloe zdanie na Kudrinskoj ploščadi 1950-1954. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-10]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/plvost.htm>
- Obrázek 4 MOZGALEV, Konstantin. Gostinica „Leningradskaja 1943-1953. *Vysotnye zdanija Moskvy*. [online]. 2002-04-23 [cit. 2020-11-11]. Dostupné z: <http://mos-sky.narod.ru/lenin.htm>
- Obrázek 5 LUKEŠ, Zdeněk. Karl-Marx-Hof, jeden ze symbolů takzvané rudé Vídně. *Lidovky.cz* [online]. 2016-07-20 [cit. 2020-12-11]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/relax/design/karl-marx-hof-jeden-ze-symbolu-takzvané-rude-vidne.A160711_152118_In-bydleni_toh
- Obrázek 6 TAFTOVÁ, Patricie. Vídeňské sociální bydlení. *Stavebnictví* [online]. 2019-05-23 [cit. 2020-12-11]. Dostupné z: <https://www.casopisstavebnictvi.cz/clanky-videnske-socialni-bydleni.html>
- Obrázek 7, 9 ČESKÝ ROZHLAS. Ostravskou část Poruba zdobí sorela. Architektura ve stylu socialistického realismu. *Český rozhlas* [online]. 2015-03-11 [cit. 2020-12-17]. Dostupné z: <https://regiony.rozhlas.cz/ostravskou-cast-poruba-zdobi-sorela-architektura-ve-stylu-socialistickeho-7438814>
- Obrázek 8 ČERNÁ LOUKA. Památky a architektura: věžičky. *VisitOstrava!!!* [online]. © 2016-2021 [cit. 2020-12-17]. Dostupné z: <https://www.ostravainfo.cz/cz/objevuj-ostravu/pamatky-a-architektura/8885-vezicky.html>
- Obrázek 10 ČESKÝ ROZHLAS. Ostravskou část Poruba zdobí sorela. Architektura ve stylu socialistického realismu. *Český rozhlas* [online]. 2015-03-11 [cit. 2020-12-17]. Dostupné z: <https://regiony.rozhlas.cz/ostravskou-cast-poruba-zdobi-sorela-architektura-ve-stylu-socialistickeho-7438814>

- Obrázek 11 HALDA. Rozdělov – fotogalerie. *Kladno minulé* [online]. © 2007 - 2013 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: <http://www.kladnominule.cz/front.page/photos/52?gallery=44&photo=905>
- Obrázek 12 VLTAVA LABE MEDIA. Otec rozdělovských věžáků se stal čestným občanem Kladna. *Kladenský deník.cz* [online]. 12. 9. 2019 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: https://kladensky.denik.cz/zpravy_region/otec-rozdelovskych-vezaku-se-stal-cestnym-obcanem-kladna-2019121 ml
- Obrázek 13 TURISTIKA. Kladno – věžáky sídliště Vítězného února. *Turistika.cz* [online]. © 2007 - 2013 [cit. 2021-01-08]. Dostupné z: <https://www.turistika.cz/mista/kladno-vezaky-sidliste-vitezneho-unora/detail>
- Obrázek 14, 17 STREJČ, Karel a Jiří ŠMEJKAL. Průzkum sídliště „Dukla“ v Pardubicích. *Architektura ČSR*. Praha: Klub Architektů, 1958, č. 7, s. 309-316.
- Obrázek 15 DOLEŽAL, Josef. Proudovou metodu na všechny stavby. *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 30. 6. 1955, roč. 35, č. 179, s. 2.
- Obrázek 21 SEZNAM. *Mapy.cz* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-10]. Dostupné z: <https://mapy.cz/zakladni?x=15.7602391&y=50.0235922&z=17&l=0>
- Obrázek 34 TURISTICKÉ INFORMAČNÍ CENTRUM. Rozvoj Pardubic po roce 1945. *Pardubice: turistické informační centrum* [online]. © 2011-2021 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.ipardubice.cz/rozvoj-pardubic-po-roce-1945/#Dukla>
- Obrázek 39 *Obrana lidu: list Československé armády*. Praha: Magnet-Press, 2. 7. 1959, roč. 18, č. 156, s. 2.
- Obrázek 40 *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 29. 9. 1957, roč. 37, č. 271., s. 5.
- Obrázek 41, 43, 45, 46 STARÝ, Oldřich. Ležáky. *Architektura ČSR*. Praha: Klub Architektů, 1950, roč. 9, č. 3-4, s. 95-97.
- Obrázek 42, 47 DVOŘÁKOVÁ, Dita. *Ladislav Žák*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. s. 95-112.
- Obrázek 44, 48 PAMÁTNÍK LIDICE. Pietní území. *Památník Ležáky* [online]. © 2015 [cit. 2021-02-06]. Dostupné z: <http://www.lezaky-memorial.cz/pamatnik/pietni-uzemi/>
- Obrázek 16, 18-20, 22-33, 35-38 pořizeno autorem v období září 2020 – březen 2021

8 PŘÍLOHY

Příloha A	Sídliště Dukla, terakotové rámy a ostění	88
Příloha B	Sídliště Dukla, přírodní motivy sgrafit a reliéfů	89
Příloha C	Sídliště Dukla, geometrické motivy sgrafit a reliéfů	91
Příloha D	Sídliště Dukla, figurální motivy sgrafit.....	92
Příloha E	Sídliště Dukla, motivy sgrafit odkazující na Pardubice	93
Příloha F	Sídliště Dukla, symboly a ornamenty na sgrafitech a reliéfech	94
Příloha G	Sídliště Dukla, sgrafita a reliéfy na domech č. p. 2288-2290 a 2291-2293	96
Příloha H	Sídliště Višňovka, sgrafita a reliéfy	101
Příloha I	Tesla, výzdoba sídliště	104

Příloha A Sídliště Dukla, terakotové rámy a ostění

Všechny fotografie v této příloze byly pořízeny autorem práce v období září 2020 až březen 2021.

Dům č. p. 2294-2296, ulice Jiránkova

Dům č. p. 2294-2296, ulice Jiránkova

Dům č. p. 2300-2302, ulice Jiránkova

Příloha B Sídliště Dukla, přírodní motivy sgrafit a reliéfů

Všechny fotografie v této příloze byly pořízeny autorem práce v období září 2020 až březen 2021.

Dům č. p. 2360-2362, ulice Čs. armády

Dům č. p. 2363-2366, ulice Čs. armády

Dům č. p. 2363-2366, ulice Čs. Armády

Dům č. p. 2305-2308, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2305-2308, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2321-2325, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2228-2231, ulice Jilemnického

Dům č. p. 2294-2296, ulice Jiránkova

Dům č. p. 2300-2302, ulice Jiránkova

Dům č. p. 2297-2299, ulice Jiránkova

Dům č. p. 2354-2356, ulice Kpt. Nálepky

Dům č. p. 2215-2217, ulice Jilemnického

Dům č. p. 2294-2296, ulice Jiránkova

Příloha C Sídliště Dukla, geometrické motivy sgrafit a reliéfů

Všechny fotografie v této příloze byly pořízeny autorem práce v období září 2020 až březen 2021.

Dům č. p. 2180-2182, ulice Jiránkova

Dům č. p. 2221-2223, ulice Gorkého

Dům č. p. 2218-2220, ulice Jilemnického

Příloha D Sídliště Dukla, figurální motivy sgrafit

Všechny fotografie v této příloze byly pořízeny autorem práce v období září 2020 až březen 2021.

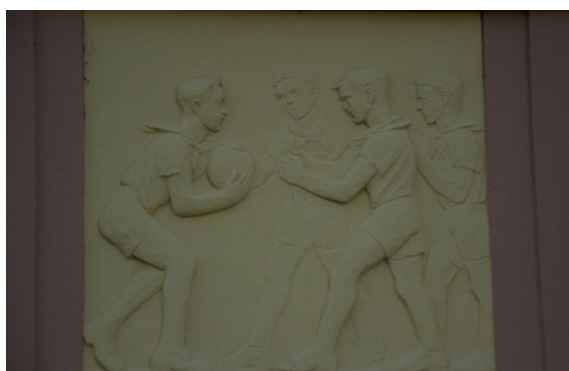
Dům č. p. 2228-2231, ulice Jilemnického

Dům č. p. 2228-2231, ulice Jilemnického

Dům č. p. 2228-2231, ulice Jilemnického

Dům č. p. 2228-2231, ulice Jilemnického

Příloha E Sídliště Dukla, motivy sgrafit odkazující na Pardubice

Všechny fotografie v této příloze byly pořízeny autorem práce v období září 2020 až březen 2021.

Dům č. p. 2354-2356, ulice Kpt. Nálepky

Dům č. p. 2367-2371, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2367-2371, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2316-2320, ulice Artura Krause

Příloha F Sídliště Dukla, symboly a ornamenty na sgrafitech a reliéfech

Všechny fotografie v této příloze byly pořízeny autorem práce v období září 2020 až březen 2021.

Dům č. p. 2212-2214, ulice Jilemnického

Dům č. p. 2177-2179, ulice Josefa Resslera

Dům č. p. 2180-2182, ulice Jiránkova

Dům č. p. 2180-2182, ulice Jiránkova

Dům č. p. 2159-2161,
náměstí Dukelských hrdinů

Dům č. p. 2156-2158,
náměstí Dukelských hrdinů

Dům č. p. 2162-2164,
náměstí Dukelských hrdinů

Dům č. p. 2326-2329, ulice Lexova

Dům č. p. 2221-2223, ulice Gorkého

Příloha G Sídliště Dukla, sgrafita a reliéfy na domech č. p. 2288-2290 a 2291-2293

Všechny fotografie v této příloze byly pořízeny autorem práce v období září 2020 až březen 2021.

Dům č. p. 2288-2290, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2288-2290, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2288-2290, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2288-2290, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2288-2290, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2288-2290, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2288-2290, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2288-2290, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2288-2290, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2288-2290, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2288-2290, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2288-2290, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2291-2293, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2291-2293, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2291-2293, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2291-2293, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2291-2293, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2291-2293, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2291-2293, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2291-2293, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2291-2293, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2291-2293, ulice Artura Krause

Dům č. p. 2291-2293, ulice Artura Krause

Příloha H Sídliště Višňovka, sgrafita a reliéfy

Všechny fotografie v této příloze byly pořízeny autorem práce v období září 2020 až březen 2021.

Dům č. p. 2402 a 2403, ulice K Blahobytu

Dům č. p. 2180 a 2181,
ulice Železničního pluku

Dům č. p. 2180 a 2181,
ulice Železničního pluku

Dům č. p. 2180 a 2181,
ulice Železničního pluku

Dům č. p. 2180 a 2181,
ulice Železničního pluku

Dům č. p. 2180 a 2181,
ulice Železničního pluku

Dům č. p. 2180 a 2181,
ulice Železničního pluku

Dům č. p. 2185 a 2186,
ulice Železničního pluku

Dům č. p. 2185 a 2186,
ulice Železničního pluku

Dům č. p. 2185 a 2186,
ulice Železničního pluku

Dům č. p. 2185 a 2186,
ulice Železničního pluku

Dům č. p. 2187-2189,
ulice Železničního pluku

Dům č. p. 2187-2189,
ulice Železničního pluku

Dům č. p. 2187-2189,
ulice Železničního pluku

Příloha I Tesla, výzdoba sídliště

Všechny fotografie v této příloze byly pořízeny autorem práce v období září 2020 až březen 2021.

Dům č. p. 1254 a 1255, ulice Dašická

Dům č. p. 1256 a 1257, ulice Dašická

Dům č. p. 1275, ulice Studánecká